

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

AZ ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszékének kiadványai

Szerkeszti : KOVÁCS KÁLMÁN

9. szám

Révész T. Mihály

A SAJTÓPOLITIKA EGYES KÉRDÉSEI MAGYARORSZÁGON

A KIEGYEZÉS UTÁN

Budapest 1977.

I. RÉVÉSZ

Révész T. Mihály:

A sajtójogpolitika egyes kérdései Magyarországon

a kiegészítés után

Budapest

1977.

I. BEVEZETÉS

Aligha állithatnók, hogy az emberi és politikai jogok hazai fejlődéstörténetével ezideig csupán elvétve találkozhattunk jogirodalmunkban, hiszen számos cikk és jónéhány monográfia elemezte e jogok egyikének-másikának alakulását a feudális és a burzsoá magyar állam- és jogfejlődés keretein belül.^{1/}E munkák közül jelentőségük és tartalmi gazdagságuk miatt különösen két művet kell felemlíteni, amelyek a kutató számára elvi vezérfonalul szolgálhatnak, a Halász József Kovács István és Szabó Imre szerkesztette "Az állampolgárok alapjogai és kötelességei" címmel megjelent nagy, összefoglaló tanulmánykötetet, valamint Szabó Imre tollából "Az emberi jogok" című munkát.

E művek lényegében összefoglalják az emberi és politikai jogok szférájában a marxista jogtudomány elméleti és történeti ismereteit, eredményeit. Am megállapításaik és következtetések birtokában sem mondhatjuk, hogy az emberi és politikai jogok hazai históriája nem igényelheti a további elmélyült kutatómunkát. Bizonyos, hogy a levéltári anyag idevonatkozó fondjainak feltárása számos kérdésben finomíthatja, vagy új megvilágításba helyezheti a már birtokunkban lévő tudományos eredményeket.

Ez utóbbi célt szem előtt tartva fogtunk e munkához, melyben a kiegyezés utáni Magyarországon az egyik legfontosabb politikai szabadságjog, a sajtószabadság megvalósulását tárjuk fel. S hogy témaválasztásunkat nemcsak, s nem is elsősorban szubjektív indítékok motiválták, annak igazolására utalunk e szabadságjog historiográfiai termékeire, melyek egyértelműen azt bizonyítják, hogy jogtörténetírásunk eddig adós maradt a sajtószabadság megvalósulásának burzsoákori tablójával. S e hiány különösen akkor szembetűnő, ha a sajtó 1848. előtti fejlődésének irodalmáról szólnunk. A sajtóviszonyok és a sajtópolitika XVIII. század végi és XIX. század eleji helyzetéről és irányáról ugyanis elsősorban Sashegyi Oszkár tollából^{2/} csaknem teljes kép rajzolódott ki, a sajtószabadság reformkori problémáját, valamint az 1848. évi sajtótörvény létrejöttét és a sajtóesküdtbiráskodás bevezetését pedig Both Ödön példásan pontos, mégis nagyívű ecsetvonásai tették láthatóvá.^{3/}

A folytatás azonban elmaradt, s így okkal fogalmazódott meg az elhatározás, hogy az elejtett fonalat felvéve a sajtószabadság hazai, burzsoá szakasza mindennapjainak naplóját megírjuk, megszerkesszük.

A burzsoá sajtószabadság hazai története azonos azoknak a jogszabályoknak a fejlődésével és érvényesülésük gyakorlatával, amelyek "a nyomtatvány útján szabadon közzétehető gondolat korlátait megszüntetik és az elkövetett jogsértésért való

felelősséget meghatározzák"^{4/}, gyakorlatilag a sajtójog történetével. A sajtószabadság érvényesüléséről azonban egy adott korszak pozitív jogszabályaiból nem kaphatunk képet. A gondolatszabadság nyomtatott betű általi realizálódása, e jelentős állampolgári politikai jog ugyanis a tágabb értelemben vett politikai tevékenység függvénye. Függvénye annak a politikának, amely az osztályviszonyok erőterétől befolyásolva szoros kapcsolatban áll az uralkodó osztály erőszakszervezetével, az államhatalommal.^{5/}

A dualizmus időszakában a magyar uralkodó osztály politikáját természetesen nem a tudományos megalapozottság, hanem az ösztönös vagy felismert osztályérdekek diktálták. Ugyanez állt a sajtópolitikára is, melynek lényegét a kiegyezést követő évek kiemelkedő felkészültségű politikusa és tudósa, Eötvös József fogalmazott meg. A kormány sajtópolitikájára nem kis befolyást gyakorló miniszter még jóval a kiegyezés előtt leszögezte: kétségtelen, hogy a sajtó jó eszköz arra, hogy általa "a nép óhajtságairól és fogalmairól" a kormány képet nyerjen; ám ennél jelentősebb az a tulajdonsága, mellyel "a művelt osztályoknak, s tehát közvetve a kormánynak is eszközül szolgál, kiigazítani a nép fogalmait s irányt adni vágyainak."^{6/}

A dualista állam első esztendeiben a sajtószabadság érvényesülését az állam sajtópolitikai tevékenységének tükrében vesszük vizsgálat alá. Elemzésünk során kitérünk a sajtó-

politika néhány területére, a sajtójogalkotás és jogalkalmazás terebélyesítésére, számba vesszük a sajtópolitika vitelére jogosított állami szervek rendszerét és tevékenységét, a kormányzat protekcionista sajtópolitikáját.

II. Sajtószabadság és sajtópolitika

A sajtószabadság igénye és fogalma történelmi kategória. Megfogalmazását egy új társadalmi osztály, a polgárság megszületése előzte meg, mely a gazdasági térnyerést követően minden lehetséges eszközt felhasznált a politikai hatalom megszerzésére. A feudális erők ellen küzdők hamar felismerték, hogy a nyomdai technika forradalmasította a gondolatközlés lehetőségeit. Ezek kiaknázása, az írásban rögzített gondolat ezres-tizezres példányszámu sokszorosítása ugyanis a politikai meggyőző munka addig sohasem ismert távlatait nyitotta meg.

A feudalizmus alkonyán azonban mindezeket a távlatokat beárnyékolta a cenzurarendszabályok,^{7/} melyek a gondolatok sajtó útján való közlését jól megépített kalodába zárták. A hatalomra törő burzsoázia előtt tisztán állt a cél: a cenzurától a sajtót meg kell szabadítani, hisz a szabad gondolat csak lazíthatja a feudális rendszer eresztékeit, s szövetségeseiket szerezhethet a küszöbön álló forradalomban.^{8/} A polgárság legnagyobb gondolkodói a viták szabadságát követelve sürgették a sajtószabadság biztosítását. Mások a természetjog

kincsestárából vett érvekkel argumentáltak: "mindenkinek legyen meg a szabadsága, hogy gondolhassa azt amit akar és kimondhassa azt, amit gondol".^{9/}

A diadalmas polgári forradalmak^a szólás és sajtószabadságot az embertől, s polgártól elidegeníthetetlen jogként hirdették, s tagadták, hogy e jogot az állam pozitív joga korlátozhatná.^{10/}

A sajtószabadság e teljessége azonban a burzsoá korszakban sehol a világon nem valósult meg. Sőt, valójában a polgári társadalom stabilizálódása után e jog érvényesülési területe mind szűkebbé vált, s az állami felügyelet, "az adminisztratív tutela" erősödött. Ezt a helyzetet jellemezve találóan állapította meg Lenin, hogy "a sajtószabadság mindenütt a világon, ahol tőkésék vannak, szabadság a lapok megvásárlására, az írók megvásárlására, szabadság a "közvélemény" megvesztegetésére és megvásárlására és irányítására - a burzsoázia érdekében."^{11/} S ez nem is lehetett másképp, Marx és Engels "A német ideológiá"-ban erről így írt: "Az uralkodó osztály gondolatai minden korszakban az uralkodó gondolatok, vagyis az az osztály, amely a társadalom uralkodó anyagi hatalma, az egyszersmind uralkodó szellemi hatalma is."^{12/}

Természetes tehát, hogy az uralkodó osztály a szellemi primátus biztosítása érdekében minden anyagi és szellemi eszközt felhasznált. Ezt tette a sajtóval is.

1. A burzsoá sajtószabadság ideája és megvalósulása Magyarországon

A sajtószabadság szükségességét Magyarországon először a jakobinusok hirdették.^{13/} A sajtószabadság fogalmi megszületésének, majd megvalósítása követelésének döntő ideológiai oka "1790-től ... a feudalizmus gyógyithatatlan válságának felismerése,^{14/} s az e felismeréstől ösztökélt haladási vágy, melyben a gondolkodók és politikusok a sajtónak, a szabadon terjesztett gondolatnak döntő szerepet szántak. S tették azt akkor, amikor a hivatalos politika II. József halála után a sajtóval szemben "a legszűkebb látókörű gyámkodás rendszerét honosította meg,"^{15/} s amikor ötvennyolc esztendő alatt számtalan cenzuraszabályzat ült rá a sajtóra.

A sajtószabadság gondolatának harcosai^{16/} azonban a természetjog elvi alapjára helyezkedve dacoltak a növekvő politikai presszióval, mind hangosabban követelték a cenzura megszüntetését, s az írott szó felszabadítását. Magánosok és testületek, teoretikusok és törvényhatóságok^{17/} emelték fel hangjukat a "legszebb emberi jogért", a sajtószabadságért.

Igaz, a megyei mozgalmak kezdetben a sajtó felszabadításának elvi követelése helyett a sérelmi politika keretében csupán a cenzura tulkapásait kifogásolták,^{18/} de 1832-ben már jónéhány megye utasította követeit a sajtószabadságért

való harcra.

Az alsótábla maradi többsége azonban utjában állt e törekvésnek. Sőt az 1839/40. évi diéta sem fogadott el törvényt a szabad sajtóról, s az 1843-44-es országgyűlés másfélelesztendő tanácskozásai sem igazolták a sajtószabadság sürgetőinek reményeit. A sajtótörvény megvitatása és becikelyezése későbbre halasztódott. A kudarcon okulva a reformer megyék mind kategórikusabban utasították követeket a sajtószabadság törvénybeiktatására.^{19/} Az ellenzékiek erőfeszítését már az 1847/48-as diéta kerületi ülésin siker koronázta egy sajtóügyi választmány létrehozásával, amelynek elnökéül gr. Szécheny István, titkárául pedig Szemere Bertalant választották meg.

Jóllehet e bizottság, mint testület kevés eredménnyel büszkélkedhetett, de Szemere Bertalan 1848. tavaszán egyedül is hozzájárult a későbbi törvény tervezetének megfogalmazásához.

A forradalmi hullám felgyorsította a sajtótörvény születésének folyamatát. A bécsi forradalom "következtében ... a sajtószabadság az uralkodó által meg van adva" - jelentette be Kossuth Lajos az alsótábla március 14-i ülésén.^{20/} "Akarják e ... annak kitenni e hazát, hogy a nem magyar nyelven írott nyomtatványok nem magyar törvény szerinti felelőség mellett özönöljenek szét a hazánkban"^{21/} - érvelt a sajtótörvény gyors megalkotása mellett. E kérdésben "nem anyyira tanácskozóra, mint leiróra van szükség" - akinek,

a szónok szerint, az alábbiakat kellett volna rögzítenie: "Magyarországban a sajtószabadság helyre állittatik. A sajtótevékenységek eskütszéki eljárás alá helyeztetnek. Az eskütszéki eljárás és büntetése azok, mellyek a mult országgyűlés által a criminalis codexben föllállitattak".^{22/} Az események hatása, s Kossuth sürgetése nem maradt hatás nélkül. Az alsó tábla utasította a sajtótörvény kidolgozásával megbízott választmányt", hogy a törvényt "a legrövidebb idő alatt" készítse el.^{23/}

Pest azonban - mint ismeretes - megelőzte a törvényhozókat, s forradalmi úton számolt le a cenzurával. A március 14-én megfogalmazott 12 pont első gondolata hangos szóval követelte "a sajtó szabadságot és a censura eltörlését." A helytartótanács engedett, s március 16-án ideiglenesen rendezte a sajtóviszonyokat. A helytartótanácsi rendelet első pontja leszögezte: "A sajtó minden előző censura nélkül szabadon működik."^{24/} A zömmel rendészeti jellegű szabályzat, a sajtó utján elkövethető "visszaélések és kihágások" megtorlásával egy 25 tagu ideiglenes bizottságot és a rendes bíróságokat bizta meg. Párt nap multán Szemere sietve terjesztette a törvényhozás elé a már korábban kidolgozott tervezetét. A javaslat a vagyonos osztályok rétegek érdekeit szem előtt tartva a politikai időszakok alapítótól 20, illetve 10 ezer forintnyi

kézpénzben kaucióként való letételét írta elő. Az országgyűlés rövid vita után,^{25/} lényegtelen változásokkal elfogadta volna a tervezetet. Ám a márciusi ifjak, s Pest forradalmi fellépése az utolsó pillanatban meggondolásra készítette a rendeket, így az óvadék összegét a felére szállították le. Az immár végleges formába öntött törvényt, a burzsoá sajtószabadságot megteremtő jogszabályt, a király április 7-én szentesítette, s a 11-i kihirdetéssel alkotmányjogunk fontos intézményeként gyakorlatilag majd ötven esztendőn át szolgálta a burzsoá államot.^{26/}

2. A sajtótörvény főbb rendelkezései

A sajtó felszabadítását kimondó sajtótörvény, nem mindenben haladó intézkedései miatt, szinte megszületésének pillanatától bizonyos ellenérzést s elégedetlenséget szült.^{27/} Az alsó tábla vitája által elért kedvező változások kevésbé igazolták Kossuth reményeit, aki úgy érezte, hogy a "kijavított szerkezet" megszünteti a törvénnyel folytatott polemáit is.^{28/} Nem így történt. A kritikusok, Táncsics, Birinyi Ákos, Toldy Ferenc és társai elsősorban a súlyos büntetési tételeket rosszallották.^{29/} Vukovics Sebő - a későbbi igazságügyminiszter - pedig nem éppen hizelgően arról írt, hogy "az alsóháznak pillanatnyi eltévedése a szabadság irányától egy törvényt szült, mely általános megrémülést idézett elő, - a sajtótörvényt."^{30/}

A továbbiakban e törvény főbb intézkedéseit vesszük vizsgálat alá anélkül, hogy a részletes jog-dogmatikai jellegű elemzés feladatát magunkra vállanók.

A márciusi napok sajtótörvénye a burzsoá sajtószabadság elvét szem előtt tartva törölte el az "előző vizsgálatot", s hazánkban első ízben deklarálta, hogy "gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti"^{31/}. A törvény további szakaszai, elsősorban az anyagi büntetőjog körébe tartozó sajtóvétségek szigorú büntetési tételei azonban az elvi deklaráció tiszta szándékait némileg beárnyékolták. A vétségek egyik kategóriája a sajtó útján magánszemélyek sérelmére elkövetett bűncselekményeket szankcionálta. Témánk szempontjából azonban a sajtódelictumok másik fő neme, a politikai jellegű sajtóvétségek érdemelnek megkülönböztetett figyelmet.

E rendelkezések közül is a törvény 6.§-a kívánczik az élre, amely a "sanctio pragmaticánál fogva megállapított s az uralkodóház közösségében létező birodalmi kapcsolatoknak tetteles felbontására" irányuló izgatást, valamint "az alkotmány erőszakos megváltoztatására és a törvényes felsőség elleni engedetlenségére" lázítást négy esztendeig terjedhető fogsággal és 400 Ft pénzbüntetéssel fenyegette. A hetedik szakasz a király személyét és a trónöröklés rendjét, a nyolcadik paragrafus pedig az uralkodóház tagjainak személyét védelmezte meglehetősen súlyos büntetési tételekkel.^{32/}

A következő szakaszok a "közbéke és csend" erőszakos megzavarására irányuló lázítást, a hatóságok, testületek rágalmazását büntették.

Nem lehet célunk a törvény valamennyi büntető rendelkezésének felemlítése és elemzése. Ugy hisszük, hogy az eddigi is kellőképpen bizonyították a sajtótörvény felemás intézkedéseit. Egyetérthetünk Both Ödön megállapításával,^{33/} amely szerint a sajtótörvény addig ment, ameddig megfogalmazótól a haladást el lehetett várni. A törvényalkotók védelmére - ha erre egyébként rászorulnának - azonban meg kell jegyeznünk, hogy 1848-49-ben a szigorú büntetési tételeket egyszer sem alkalmazták.^{34/} Noha ekkor a kortárs szerint "egész özöne keletkezett a különféle pártok érdekeit képviselő közlönyöknek, s hasábjaikon a legszenvedélyesebb viták és harcok, a legkiméletlenebb személyes támadások váltották fel egymást."^{35/}

A sajtó szabad mozgását tehát ekkor még alig gátolta az államapparátus, s a bírói és rendészeti szervek sem fenyegették a forradalom és szabadságharc tollforgatóit.

III. A sajtószabadság a kiegyezést követő években

Negyvennyolc, a márciusi törvények a burzsoá átalakulás alapjait rakták le, de az önvédelemre kényszerített nemzetet a függetlenségi harc a polgári államrendszer további kiépítésében, a burzsoá alkotmányosság megteremtésében szin-

te teljességgel megbénította. A neoabszolutizmus gyászos évei a polgári alkotmányosságot egy lépéssel sem vitték előre a fejlődésben. A polgári átalakulás hátralévő feladatait a XIX. sz. második felében Európa-szerte felülről ösztönözve, antidemokratikus módon oldották meg. Ebbe az általános képbe illett bele a magyarországi kiegyezés is, mely a Habsburg birodalom továbbélésének reális feltételeit teremtette meg.

Az "alku" révén azonban a "jobb belátásra birt" magyar uralkodó osztály is lehetőséget kapott a kapitalista ut kompromisszumos folytatására^{36/} egy olyan soknemzetiségű birodalom határain belül, amelyet számos ellentmondás feszített.^{37/} Ezeknek a kontradikcióknak köszönhetően a dualista államban - ha nem is mindig békésen -, de együtt és egyidőben érvényesültek a burzsoá parlamentarizmus elemei és az abszolutista tendenciák, az államrendszer liberális arculata a végrehajtó hatalom tulsulya. Ez utóbbiak körében egyet kell értenünk azzal a nézettel, mely aláhuzta, hogy ha a burzsoá demokratizmus keskeny mesgyéjén "a polgári szabadságjogok és a nemzetiségi jogok korlátozottak voltak is, de voltak és más kelet-európai országok politikai rendszerénél nagyobb teret biztosítottak a demokratikus erők, a munkásmozgalom szerveződésének, a nemzeti fejlődésnek." ^{38/}

A továbbiakban a fenti tételt is igazolva e szabad-

ságjogok egyikének, a sajtószabadság érvényesülésének kiegyezés utáni folyamatát kísérjük figyelemmel.

1. A sajtóviszonyok jellemzői

A sajtó helyzetének megvilágítása egy adott történelmi korszakban nem a jogtörténet feladata. Az egyes lapok szerepének, funkciójának vizsgálata, hatásuk felmérése a sajtótörténet területére esik. Igaz ez az egyre izmosodó tudományág eddig adós maradt a kiegyezést követő periódikus zszurnalisztikájának szintézisével^{39/}, ám bizonyos, hogy a készülő új sajtótörténeti több kötetetre rugó feldolgozás a még itt mutatkozó fehér foltokból jelentős részt el fog tüntetni.^{40/}

Tanulmányunkban tehát nem vállalkozhatunk a dualista korszak első fejezete sajtótörténeti tablójának részletes megrajzolására. A korabeli sajtó viszonyainak tükrözését ígérhetjük csupán, melyhez a sajtópolitikát alakítani hivatott szervek tartották a tükört. Kitérőnket hosszas elméleti fejtegetések helyett sommásan indokolva: nyilvánvaló, hogy egy adott korszak, s egy két konkrét államapparátus sajtópolitikáját lehetetlen volna a maga teljességében bemutatni e politika tárgya, az éppen befolyásolni óhajtott sajtóviszonyok nélkül.

A kiegyezést követő fél évszázad a magyar sajtó mozgalmas, s gyorsan fejlődő izgalmas időszaka volt. Ez a pe-

riódus a hazai klasszikus tőkés gazdasági viszonyokat a monopolkapitalista szakaszba vezette át, s ez természetszerűleg éreztette hatását a felépítmény valamennyi elemére. A sajtó-jog neves művelője e metamorfozist jellemezve megállapította, hogy 1848-ban vagy akár még a kiegyezés utáni években is "a hirlapirodalomban a publicisztikai és irodalmi elemek vezettek, ma pedig már a nagytőke és a vállalat vezet.^{41/} Kenedi Géza e mondatának második részével aligha szállhatunk vitába, ám a jellemzés első fele úgy érezzük, hogy csak megközelítően rajzolta meg hűen azt a képet, mely a kiegyezés utáni első évek sajtóját jellemezte. Az "irodalmi elemek" jelenléte ugyanis már ekkor egyesült a tőkével. Az 1848-as sajtótörvény kauciója korlátozta a gondolatközlés teljes szabadságát. A lapindítás már csak emiatt is költséges vállalkozás volt, nem is szólva a hirlapi bélyegadóorról, mely a politikai lapok minden egyes példányát egy krajcárral terhelte. Ez az összeg magában véve nem volt sok, de Táncsics szavaival "ráillik a közmondás, hogy sok kicsi sokra megy".^{42/} Ha ugyanis a lapot heti ezer példányban nyomták, az azt sajtó hirlapadó évente 520 forintra rugott, amihez ugyanennyi postai szállítási díj járult. A nyomtatás költségei - az Arany Trombita szerkesztőjének számadása szerint - heti ezer példányról 2340 forint, melyhez járult 400 forint kiadói költség /összehajtogatás, postára szállítás, kihordás, stb./ A munkatársak díjazása is évente 3000 forintot tett ki, s mindezeket a költségeket az

előfizetésből kellett fedezni, mely a tőkeszegény lapokat állandó létbizonytalanságban tartotta.

Az ujság alapítás, lapindítás a kiegyezést követően tehát még távolról sem volt biztos gazdasági befektetés. Így az önfenntartás sine que non-jának^a megfelelő számú előfizető összegyűjtése számított. Az ezernél kisebb olvasói körrel bíró lap vagy kormánysegélyért folyamodhatott, vagy lehetősebb polgárok anyagi támogatásának megszerzésével biztosíthatta létét.^{43/}

A sajtó a dualizmus első évtizedében még siheder korát élte. Az ujságolvasók csekély számát mutatja, hogy még a legnagyobb tekintélynek örvendő lapok is napi három-ötezer példányban kerültek az olvasók asztalára.^{44/} Ezt bizonyítja a miniszterelnökség május 14-i 191. M. E. számú rendeletére elkészített adóhivatali kimutatás is az 1868. III. negyedévében bélyegzett belföldi ujságokról.^{45/}

Az adóhatóság jelentése kerekén ötven lapot sorolt fel, ezek zöme azonban teljesen jelentéktelen, s kis példányszámú orgánum volt. Igaz, a példányszám csupán egyik fokmérője lehet egy-egy lap befolyásának, mégis úgy véljük, hogy vidékre küldött ujságoknál a havi tizezres példányszám lehetett az a mennyiség, amely az adott ujság komoly súlyát jelezte. Ezt a számot elérő vagy meghaladó hirlap 22 is szerepelt a kimutatásban. A legnagyobb példányszámmal a kormány

német nyelvű félhivatalos, a Pester Lloyd büszkélkedhetett. Reggel és délután is megjelenvén, vidékre menő kontingense havonta elérte a 166.000 példányt, a második helyet szintén német nyelvű lap, az Ungarische Lloyd foglalta el a maga 115.000 példányával; a harmadik a listán "A Hon" című lap volt 111.200, a negyedik pedig a Pesti Napló 102.950 példányal. Az ellenzék lapjai közül a Magyar Ujság 60.000 darabot, s figyelemre méltó, hogy a szélsőbal politikai heti élc-lapja a Ludas Matyi 10.000 példányt ért el, míg a nemzeti-ségi lapok sorában a Román Sándor szerkesztette Federatiunea 6.000 példányt küldött egy hónapban vidékre, a Slovenske Noviny pedig 7.050 példányt mondhatott magáénak.

A pesti adóhivatal későbbi jelentései nem mutattak jelentősebb változást a korábbi helyzethez és példányszámhoz képest;^{46/} az 1869. július, augusztus és szeptember hónapok-ról összeállított listák azonban a Pester Lloyd erősödését jelezték, árulkodva egyben arról is, hogy a sajtóperekkel leginkább fenyegetett lapok, a Magyar Ujság és a Ludas Matyi példányszáma csökkent. Bőszörményi lapja szeptemberben, de már korábban, augusztusban is a 40.000 darab körül mozgott, míg a januárban még tizezres Ludas Matyi szeptemberben már csak 5.200 példányt küldött vidékre.

A levéltári források sajtóügyi része korántsem mondható teljesnek, ezért csupán néhány postahivatali kimutatást találhatunk az anyagban. Közülük különösen értékesek az 1872

január 15-i, illetve a 1873-i összeállítások,^{47/} melyek a pillanatfelvétel élességével mutatnak rá a burzsoá magyar sajtó viszonyainak változásaira is.

A számsorok tengeréből levonható következtetések megerősítik korábbi megállapításainkat, elsősorban a lapok anyagi függőségéről, amit bizonyít a sajtóorgánumok nagy fluktuációja is. Az említett egy esztendő alatt ugyanis huszonegy új lap született, s tizenhárom ért utol a halál, köztük olyan nem is jelentéktelen orgánumokat, mint a Kis Ujság, s a Neuer Friert Lloyd.^{48/} Az összeállítás továbbra is a német nyelvű lapok nagyobb példányszámát mutatta ki. A Pester Lloyd változatlanul vezetett a napi 5.751, illetve 6.900 vidékre szánt példányával. "A Hon", a "Politikai Ujdonságok" az Ungarischer Lloyd és a Hirmondó 3.000-4.000-es mennyisége e lapoknak még mindig figyelemre méltó sulyt, s befolyást kölcsönzött, a Pesti Naplót vidéken 2.350 darab képviselte naponta.

A következőket ellenzéki, s az esküdtszéki tárgyalótérben oly sokszor becitált lapok közül a Magyar Ujság 1.000 vidéki példányszámmal, a Ludas Matyi pedig 720-500 darabbal képviselte a szélsőbal gunyos hangját a megyékben.^{49/}

A lapok példányszámának alacsony voltát több tényezővel is magyarázhatjuk. A negyvennyolcas sajtószabadság kiigyeztetés utáni visszaállítása egymaga nem hathatott csodaszerként a sajtóviszonyokra. Különösen azért nem, mert a saj-

tó nagyipari méretű előállításának ekkor még távolról sem voltak meg a technikai előfeltételei. A szerkesztést, a szedést és a nyomtatást a kisipari módszerek jellemezték.^{50/}

De még ezek a manufakturális eszközök is elengedőeknek bizonyultak az olvasóközönség mennyiségi igényeinek kielégítésére. Korszakunkban a sajtó még messze volt attól az ideáltól, amelyeket egyébként vele szemben a hirlapírás vezérkara már akkor is felállított.^{51/} Az újságok olvasótáborának szűk volta szintén példányszámuk csekélységét eredményezte.

A lapok politikai befolyását elemző kortárs, Bajza József a kiegészést követő esztendő sajtójáról s a német nyelvű orgánumok tulsulyáról szólva hangsúlyozta: "Magyar lap volt ugyan már elég, s a magyar politikai, tudományos és irodalmi világ legkiválóbb alakjai állottak a munkatársak sorában, de ... a közönyt, mely az országot megülte, csak nagyon lassan sikerült megtörniük. Az ország népe ... akkor még nem igen volt kíváncsi sem a politikára, sem a világ eseményeire. Az irányadó eszmékkal a malom alatt ismerkedett meg, és politikai ismereteit a kortesbeszédekből merítette. Hogy állandóan hirlapot járasson és olvasson, annak csak a felsőbb társadalmi osztályokban érezte szükségét néhány ezer ember, s annak nagyobb része is megelégedett a német lapokkal ... A magyar sajtónak ... nagy hátránya volt, hogy nem tudott a néphez férközni."^{52/}

A század elején adott sommás értékelést azonban aligha

fogadhatjuk el kritika nélkül. A néphez való "férközés" nehézségeit ugyanis nemcsak a politikai közöny okozta,^{53/} hanem a lapok tartalmának egyoldalúsága. A nagy tömegeket érdeklő és érintő problémák csak elvétve, s kis példányszám-ban kaphattak teret a sajtóban. A korabeli magyar politikai orgánumok a valódi társadalmi gondok helyett a közjogi kérdéseket elemezték, hatalmas vitacikkeket közöltek a központi és helyi hatalom közötti egyezség szükségességéről, s a megoldás lehetséges módozatairól.

S tették mindezt pártállásuknak megfelelően a legelfogultabb hangon nem kimélve az ellenlábás párt orgánumának munkatársait, s a párt politikusait sem. A korabeli lapokat olvasva joggal erősödik meg az emberben az az érzés, hogy a sajtó kiegyezés utáni munkásai a közönség helyett sokszor inkább egymásnak irtak, midőn maró élceiket, gyakorta egyenesen becsületbe vágó személyeskedéseiket az ellenfél lapjára lövellték.^{54/}

Mindez azonban csak a felszín volt. A burzsoá sajtósza-badság mezején szárba szökkenő sajtó nem tagadhatta meg táptalaját, a kapitalista termelési, társadalmi viszonyokat. Ezek a viszonyok pedig egyértelműen azt jelenthették, hogy a sajtó, ha különböző formában és módszerekkel is, de ugyanazt a társadalmi rendet támogatta, s vette védelmébe. Az egyes orgánumok ellentétei az uralkodó osztály hatalomért vetélkedő csoportjainak érdekeit testesítették meg. Ezek az ellentétek természetesen nem voltak antagonisztikus

ellentmondások, s bizonyos, hogy az osztályt mint egészét fenyegető veszély esetén ezek el is simultak volna.^{55/} Korszakunkban a forradalmi osztály még az in statu nascendi állapotában volt. A forradalmi gondolatok sajtó utján közlése csak egy-egy külföldről becsempészett hirlap utján fenyegethetett.

Az uralkodó osztály hatalmon lévő csoportja, s a szolgálatában lévő államgépezet sajtópolitikáját tehát még nem a valódi osztályellenesség sajtója elleni harc határozta meg, hanem csak az az igény, hogy az osztály más, a hatalomból időlegesen kiszorult rétegei, csoportjai orgánumait ellensúlyozzák, hatásukat csökkentsék.

Mint az előzőekben jeleztük e politikának számos eszköze, csatornája s módszere volt. Közülük ezuttal a kormány sajtó-jogalkotási és protekcionista politikáját vesszük vizsgálat alá.

2./ Sajtójog-alkotás a sajtópolitika szolgálatában

A Szabadságharc leverése, az azt követő terror, majd a "konszolidált" elnyomás a sajtószabadság kiküszöbölését jelentette. A magyar törvényt az osztrák jog, s annak sűrűn változó sajtórendeletei váltották fel,^{56/} s tizennyolc esztendeig változó szoritással fegyelmezték a magyar ujságokat. A politikai légkör fokozatos enyhülése a sajtóviszonyokra is mind kedvezőbb hatást gyakorolt.

"A forradalom és kiegyezés választóján" álló ország s annak országgyűlése a hatvanas évek derekán egyre inkább felkészült a békés paktumra. E készülődés jegyében az 1865. évi Országgyűlés képviselőházának a közös ügyek formulázására felállított bizottságán kívül - többek között - egy másik, ugyancsak a honatyák választotta testület, a 12 tagú választmányt azt vizsgálta, hogy az "alkotmányosság helyreállítása" után melyek lehetnek azok a kérdések, melyek a "törvénykezés gondoskodását" igényelhetik.^{57/}

Ez a választmány nem új, vagy jogszabályilag addig nem rendezett társadalmi viszonyok "beszabályozását" vette célba, hanem olyan törvények módosítását, "amelyeket a jövőre nézve még jobbakká s a haladás és a nemzeti fejlődés igényeihez idomítva még célszerűebbekké lehetne tenni".^{58/}

E "jobbitási" szándék jelentős változtatásokat követelt az egész félfeudális-féلبurzsoá magyar jogrendszer toldozott-foldozott épületén. A választmány 1866. április 12-én megfogalmazott jelentésében a polgári, a büntető, a váltó és kereskedelmi, a bányajog és az állampolgársági törvény megfogalmazása és elfogadása mellett úgy vélte, hogy a "sajtóviszonyok rendezése" is olyan feladat, melyet az országgyűlésnek napirendre kellene tűzni.

A törvényhozó testület e hatalmas terv megvalósításához ekkor nem fogott ugyan hozzá, de a fenti jelentés mégis megfelelő támponttul szolgálhat azoknak a reformtörek-

véseknek a bemutatására, melyek a kor politikusait, jogpolitikusait, s közéleti férfiai foglalkoztatta. S hogy e gondolatok között szerepelt a sajtóviszonyok rendezésének igénye is, az azzal az elégedetlenséggel volt magyarázható, mely a negyvennyolcas sajtótörvényt szinte születésétől egész pályafutása során haláláig, vagyis hatályon kívül helyezéséig elkísérte.

Mindez azonban kevés volt ahhoz, hogy a sajtójog koncepcionális, s a társadalmi viszonyok változásait is figyelembevevő "továbbfejlesztése" megtörténjék. A tizenkettes választmány javaslatán kívül e téren semmi mozgás nem volt tapasztalható, s így a kiegyezés pillanatában a hivatalba lépő Andrassy kormány számára nem volt más alternatíva, mint a 48-ban szentesített sajtótörvény elővétele. Ez a megoldás nem csupán a legkézenfekvőbb, de - ahogy arra Sarlós Béla is rámutatott - "politikailag is a legtetszetősebb" volt.^{59/}

Az országgyűlésnek bemutatkozó kabinet első lépésként helyreállította a törvényhatóságokat, s intézkedést hozott a sajtóügy rendezésére.^{60/} A kormány 1867. február 28-án ígéretet tett a negyvennyolcas sajtótörvény mielőbbi életbe léptetésére. Az 1848. XVIII. törvény felélesztése azonban nem jelenthette azt, hogy "a végrehajtási rendelet" a 48-as esküdtszéki rendelet is változtatás nélkül követi az anyajogszabályt a feltámadásban. Ezt a rendeletet, mely a törvény interciói alapján az esküdtszékek törvényhatóságon-

kénti felállítását mondta ki, Andrásyék semmiképp nem óhajtották újból hatályba léptetni.

A kormány úgy vélte, hogy a 48-as esküdtzéki rendelet végrehajtása nemcsak "nagy akadályokkal s bonyodalmakkal állna kapcsolatban, de nem is volna célszerű".^{61/} Ezért már 1867. februárjában a képviselőház hozzájárulását, felhatalmazását kérte ahhoz, hogy a deák-ferenci rendeletről eltérően az esküdtzékeket a törvényhatóságoktól a királyi táblára, illetve a kerületi táblák székhelyeire koncentrálhassa.

A sajtóügyben adandó felhatalmazás pusztá ténye a kérdés újszerűsége miatt nemigen hozhatta lázba a törvényhozókat. A képviselők többsége még jól emlékezett a negyvennyolcas sajtótörvény 17. paragrafusára, amely már akkor megbizta a kormányt, hogy a sajtóvétségek megítélésére jogosított "esküdt-bíróságok alakítását rendelet által eszközölje."^{62/}

A Deákpárti többségű parlament még azt sem tarthatta aggályosnak, hogy a végrehajtó hatalom a megszavazott felhatalmazással az önálló jogalkotás területére léphet. A kor politikusai ugyanis ekkor még a végrehajtó és a törvényhozó hatalom jogalkotó tevékenységét illetően a "francia forradalmi koncepciót" vallották, s alkalmazták. Ez az elmélet pedig leszögezte, hogy a végrehajtó ágazat önálló jogalkotó hatáskörrel nem rendelkezhet s "elvileg a

Kormány /és a közigazgatás/ minden jogalkotó aktusát meghatározott törvény /abban foglalt felhatalmazás/ alapján és annak végrehajtására adják ki.^{63/}

A sajtóügyi felhatalmazás a fenti koncepción nem ment túl.^{64/}

Az előterjesztés parlamenti vitájára március 9-én került sor, s a rövid, majdhogynem formálisnak tűnő diskuszió a nemzetiségű képviselőknek csupán arra adott alkalmat hogy a márciusi sajtótörvénnyel szembeni elégedetlenségüknek hangot adjanak. Az első felszólaló, Sztratimirovics György, lakonikus egyszerűséggel szögezte le, hogy a negyvennyolcas sajtótörvény "elégtelen", büntetései igen szigorúak, s a kaució sem a szabadelvűség díszé.^{65/} A román Hodosiu József pedig addig ment, hogy az 1848. tc-t "törvény a nem szabad sajtóról" címmel ajánlotta a Ház figyelmébe.^{66/} A Deákpárt, s a jelenlévő miniszterek a komoly, érdemi vitára nem mutattak hajlandóságot. Jámbor Pál az ellentmondás halk megnyilvánulásaként emelte ki a magyar sajtótörvénynek az osztrák törvélynél "szabadabb voltát".^{67/}

Az esküdtszékeknek a táblai székhelyekre tervezett telepítése már nagyobb vihart kavart. A nemzetiségi képviselők aggályosnak tartották azt, hogy a sajtó nem magyar nyelvű munkásait az előterjesztés elfogadásával valójában elvonják törvényhatóságuk bíróságaitól, s idegen, távoli városok esküdtszékei ítélkeznének ügyekben. "Az idegen és ellenkező elvű esküdtszék által itéltetni annyi, mint előre

elitélve lenni" - hangsúlyozta Miletics Szvetozár, aki elméleti ellenérvként hozzátette: "a büntetőjog első fogalmával és alapjával is ellenkezik, hogy valaki saját tettének és saját helyének bírájától elvétessék".^{68/} Sztratimirovics György a centralizáció ellen szólva sötét proféciaként harsogta: "félév múlva minden vidéki városainkban mind annyi szerkesztő és munkatárs ... annyi és annyi évre hűsre fog kerülni. S én ez esetre bátorkodnám egyszersmind a kormányt megkérni, látná el magát most már elegendő számú hírlapírókkal, hogy aztán azokat a hűsre kerülők helyébe ex officio küldhesse."^{69/}

Az előterjesztés esküdtszéki passzusát támadók azonban ellenjavaslattal is éltek. Többen a kormány által megnevezett öt esküdtszék mellett egy pécsi, aradi és ujvidéki székhellyel felállítandó jury gondolatát támogatták.^{70/} A képviselőház többsége azonban Bernáth Zsigmonddal értett egyet, aki szerint ha a kormány csak öt esküdtszék felállítását képes vállalni akkor "öt olyanra, amire nem képes, kötelezni nem is tanácsos."^{71/} A deákpárti képviselő meglehetősen formai, semmitmondó érve győzelmet aratott. A parlament néhány apróbb, lényegtelen változtatással a kabinet sajtójogpolitikájának szabad utat adott.^{72/}

Ezen az uton az első lépést a belügyi és az igazságügyi tárca vezetői által kibocsátott közös rendelet jelentette, mely élve, sőt néhol visszaélve a törvényhozás felhatalmazásával, a sajtótörvényt "életbe léptette".^{73/} Ez a rende-

let az ideiglenesség jegyzében fogant, s az esküdszékek felállításáig a legfontosabb eljárási kérdésekről intézkedett. A bíróságok illetékességének szabályozása, a perorvoslati rendszer ideiglenes megteremtése mellett^{74/} a kormány először mondta ki, hogy "az 1848. XVIII. tc. 3-8 §§-ban meghatározott sajtóvétségek eseteiben a közvádlókat az igazságügyi minisztérium fogja kinevezni." Ez a rendelkezés - melynek lehetőségét a kormány a képviselőház elé terjesztett javaslatában meg sem említette - világosan mutatta, hogy a végrehajtó hatalom idejekorán gondoskodni óhajtott a sajtó "fenegyerekeinek" kézbentartásáról.

Az igazságügyi politika e téren jelentkező előrelátását és elszántságát jelezte a közvádlók kinevezési jogának biztosítása. Előrelátását, hiszen az igazságügyminiszter a vádlót elsősorban az államellenes sajtóvétségeket megtorlására nevezte ki, s elszántságát mert erre az intézkedésre lényegében még az alkotmányos gyakorlatot is figyelmen kívül hagyva, a parlament felhatalmazását túllépve is sort kerített.^{75/} A sajtóviszonyok rendezésének igénye mondatta ki a kormánnyal az esetleg le nem tett kaució utólagos beszédésének kötelezettségét.

E rendészeti jellegű szabályozás azonban nem volt uttörő intézkedés. Szemere Bertalan belügyminiszternek a sajtótörvény életbeléptetését célzó végrehajtási utasítása^{76/} már negyvennyolc április 28-án hasonló normákat irt elő. A két miniszter most elemzett együttes rendeletének 3.pontja lé-

nyegében csak megismételte a sajtótörvény akkori megfogalmazójának a helyi hatóságokhoz leküldött parancsát: a már létező lapoknak két hónap leforgása alatt kellett a biztosítékot, vagy annak hiányzó részét letenni, míg új lapoknak ezt azonnal, vagyis még a megjelenés előtt kell teljesíteniök.

A helyi igazgatási szervek sajtófelügyeleti hatáskörének megalapozása szintén e jogszabályra várt. Ezért a következő, a negyedik pont a helyi szervek vezetőinek kötelességévé tette, hogy az "egészben vagy részben politikai tartalmu időszakai lapokról, melyek hatóságuk körében ... havonként legalább kétszer megjelennek" kimutatást készítsenek.^{77/}

A sajtórendészet és sajtóbüntetőeljárás átmeneti rendezése után az igazságügyminiszter hozzáláthatott a sajtóesküdtszéki rendelet revíziójához. Az igazságügyi tárca levéltári anyagának megsemmisülése miatt e munka folyamatát karnyujtsányi távolságról aligha vehetjük szemügyre, s jobbra csak a korabeli nyomtatott formában megjelent dokumentumforrásokra támaszkodhatunk. E jelzésszerű adatok egyike a minisztertanács 1867. április 25-i üléséről felvett jegyzőkönyv, melynek tanúsága szerint Lónyay miniszternek adott válaszában Horváth Boldizsár már arról beszélt, hogy az esküdtszék szervezetéről szóló rendelet "nálá készen van"^{78/}. A miniszter május 4-i rendeletéből pedig, amely Pest, Buda, Kőszeg, Nagyszombat, Debrecen és Eperjes szabadkirályi vá-

rosok törvényhatóságát az esküdtszéki szolgálati lajstrom összeállítására utasította, szintén arra következtethetünk, hogy a sajtóesküdtszékek megteremtését célzó jogszabály már áprilisban elkészült, még ha közzétételére csak május 17-én került is sor.^{79/}

A rendelet a negyvennyolcas sajtóesküdtszéki jogszabályon csupán néhány változtatást eszközölt. Ez a majdhogynem szószerinti hasonlóság, amely első olvasására is szembetűnő, elsősorban azzal magyarázható, hogy az Andrássy kormánynak, s jogpolitikájának még nem volt új, önálló koncepciója az esküdtszéki eljárás módosítására. Így sokkal egyszerűbbnek, s kézfékvőbbnek látszott a már meglévő Deák-féle rendelethez visszanyulni, s kisebb - tegyük hozzá - nem egy esetben racionális változtatással, azt életbeléptetni.^{80/}

Az első különbség az esküdtszékek redukciójából fakadt, A rendelet bevezető szakasza erre utalván leszögezte, hogy az esküdtszéki biráskodásra Pesten kívül Debrecenben, Eperjesen, Kőszegen és Nagyszombatban kell megteremtteni a szükséges szerveket.

Az irodalom az esküdtszékek centralizációját értékelve eleddig jobbra e lépés reakciós jellegét hangsúlyozta. Megítélésünk szerint volt azonban ennek a döntésnek egy másik, mégpedig pozitívnak tekinthető vonása is. Az a változás ugyanis, hogy az esküdtek szolgálati listáját nem egy-egy

törvényhatóság, hanem öt város, zömmel polgári rétegeinek képviselőiből állították össze. Ez valójában magában hor- dozta az esküdtszékek későbbi, a burzsoá sajtószabadság li- berális elveit többé-kevésbé figyelembevevő magatartását.^{81/}

A két rendelet közötti különbséghez tartozik továb- bá az is, hogy a kiegyezés utáni jogszabály elejtette a vád- esküdtszék intézményét. Első pillantásra egyetérthetnénk az- zal a nézettel, mely a vádeszküdtszék elhagyását egyértelműen kárhóztatva e lépéssel szintén a Horváth-féle rendelet re- trográdabb jellegét hangsúlyozta.^{82/} Az elmarasztaló ítélet- tel azonban óvatosabban kell bánnunk, hiszen a vádesküdt- szék instrumentumának hanyagolása nem csupán ennek a rende- letnek volt a sajátja, hanem jellemezte a kontinentális bur- zsoá büntető eljárásjog egészét, s így az 1896. évi 33-as és az 1897. évi 33-as magyar törvényeket is. Az igazság az, - amint azt Kratochwill Ferenc is kifejtette - hogy a kontinentális büntető eljárásjog rendszerébe sehogyan sem volt beilleszthető a kontinensen az angol mintára kez- detben bevezetett grand jury, a vádeszküdtszék ^{83/}.

Az új rendezés szerint megváltozott a szakbiróság ki- alakításának rendszere is. A szakbiróság elnökét s két tagját, valamint jegyzőjét a kerületi táblák személyzeté- ből a tábla maga "küldi ki" - hangsúlyozta a rendelet. Az esküdtszék felállításának, a szolgálati lajstrom összeál- litásának előírásai csak kisebb, s valójában jelentéktelen

változtatásokat szenvedtek.^{84/} A kormány, pontosabban az igazságügyi tárca befolyását fokozta a márciusi rendelet azon passzusának megismétlése, mely a vizsgálóbíró és a sajtóügyi közvádoló kinevezését a minisztérium hatáskörébe utalta.

A sajtóbüntetőeljárás e két nagyon is fontos közegének kinevezési joga jó lehetőséget biztosított a kormány e téren megvalósítandó politikájának közvetítésére. A kabinet májusban, e célt szem előtt tartva, utasította igazságügy-miniszterét, hogy a vizsgálóbírák kinevezése során "különösen a diszpozibilis tisztviselőkre gondja legyen."^{85/}

A vádlott védelmét megvalósító eljárási garanciák egy része lecsiszolódtott ugyan, ám a rendelet újabb biztosítékokkal is gazdagodott. Ez utóbbira jó példa az 1867-es jogszabály 23 §-a, mely kiszélesítette a vádlott védelmére szolgáló tanúk eljárásba való bevonásának lehetőségét.

De van példa az ellenkező előjelű módosításra is. A kiegyezés rendelete ugyanis a korábbi kötelező védelem elvét pusztá lehetősége sekélyesítette.^{86/} A perbefogott sajtótermék szerzője, szerkesztője bűnösségének megállapításához az újabb szabályozás szerint elég volt 7 "igen" szavazat.

Az előbbieken elsorolt eltérések lényegében a két jogszabály valamennyi tartalmi különbségének katalógusát adják. A fenti felsorolás ellenére azonban ismételten hang-

sulyozzuk, hogy e módosítások megítélésünk szerint nem in-
voválják azt a feltételezést, mely szerint "Horváth Boldi-
zsár rendelete a kormány számára teremtett meg biztosítéko-
kat arra nézve, hogy a sajtószabadság gyakorlatilag csupán
a kormány által megszabott keretek között érvényesülhessen."

Nézetünk szerint a 48-as sajtótörvény, s a kormány hat-
vanhetes esküdtzéki rendelete a burzsoá sajtószabadság biz-
tosításának eszköze lehetett még akkor is, ha időnként és
alkalmanként lehetőséget adott a végrehajtó hatalom keményebb
fellépésére. A későbbiekben látni fogjuk, hogy az esetek je-
lentős hányadában a kormány a sajtópolitika birói, rendésze-
ti és egyéb eszközeinek felhasználása mellett sem tudta aka-
ratát érvényrejuttatni. A kiegyezést követő első évtizedben
a kabinet a sajtóviszonyokban nem tudta kivívni a hegemoniát.
S a nehézségeket nemcsak a jogalkalmazó szervek, elsősorban
az esküdtzék autonóm mozgása nem, vagy alig befolyásolható
működése okozta. Hozzájárult a gondokhoz a sajtójogi jogalko-
tás át nem gondoltsága is.

A továbbiakban ez utóbbi folyamat vázlatos elemzését
adjuk.

Az igazságügyminisztérium a sajtóesküdtzéki rendelet
ujrafogalmazásával korántsem fejezte be a sajtóviszonyok
szabályozásának munkálatait. Egy hónap sem telt el a nagy
eljárási jogszabály kibocsátása óta, amikor sor került a
sajtóügyi közvádlok kijelölésére,^{39/} s egyuttal utasították

a törvényhatóságok elnökeit, hogy "a területükön megjelenő időszaki folyóiratok, s egyéb nyomtatványok és metszvények" egy példányát a közvádolókhöz juttassák el.

A köteles példányok begyűjtése azonban tulontul nehéz és bonyolult feladat lehetett ahhoz, hogy egy rendelet elégséges legyen a végrehajtáshoz. Az igazságügyminiszter júliusban ismét arra kényszerült, hogy az ujságok, nyomtatványok köteles példányairól intézkedjék, kimondván, hogy "egy példány, a bejelentett felelős személy aláírásával el látva, azon időpontban, midőn a nyomdából kikerül és szétküldetik ... a helybeli hatóság elnöke helyett az illető kerületbeli közvádolóhoz küldessék be."^{89/}

Mindezzel azonban az esküdtszéki jogszabályok sora nem zárult le. Ellenkezőleg, a hivatalos lapban 1867. nyarán és őszén mind sűrűbben jelentek meg a sajtóügyekben eljárni jogosult bíróságok laikus egységeinek, az esküdtszékek, mikénti összeállítását pontosító jogszabályok,^{90/} illetve azok a rendelkezések, melyek az alaprendelet hibás vagy hiányos pontjait tisztázták.

A május 17-i rendelet "némely pontjaira nézve felmerült kételyek"-et az igazságügyminiszter július 25-i pótrendele^{91/}te igyekezett eloszlatni.

A miniszter magyarázó, korábbi intézkedését értelmező rendelete előljáróban leszögezte, hogy az esküdtszék ki-
fejezés nem csupán a 12 laikust jelenti, hanem magában rej-

ti a törvényt alkalmazó, s az eljárást vezető szakbiróság tagjait, míg a "biróság" terminus technikusa nemcsak e 15 ember összességét fejezi ki, de jelenti ezeknek "bizonyos eljárásokra hivatott részét" például az elnököt is. Ez utóbbi nyilván azért hangsúlyozta a pótrendelet, mert a fenti konstrukció egyben lehetőséget adott arra is, hogy tisztázza az első szakférfi, az elnök eljárási jogait és kötelezettségeit, aláhúzával, hogy az "illetékesség s kereshetőség /actorátus/ elleni kifogások, ugyszintén halasztás, igazolás, perujítás iránti folyamodások feletti határozás a bíróságot /t.i. a királyi kerületi táblai küldöttséget/ illetőleg a meghatározott esetekben az elnököt illeti."

A pótrendelet ezt követően egy teljes oldalon az illetékességi szabályokat elemezte, s világította meg, nem kevesebb, mint 17 további részletkérdésben a korábbi rendelet alkalmazási módját, adván ezzel az esetek többségében nem is jelentéktelen szakaszokról iránymutatást.

Ezek a magyarázó rendelkezések tisztázták többek között a perköltség igényjogosultjának személyét, a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának helyét, a fellebbezési bíróság összetételét stb.

A májusi rendelet interpretálását magára vállaló rendelkezések a fentiekben csupán jelzésszerűen vázolt intézkedései - úgy hisszük - érzékeltetik az alaprendelet gyenge pontjait. A szabályozás hézagait Horváth Boldizsár maga is el-

ismerte második rendeletében, midőn kimondta, hogy "mindenütt hol a rendelethez külön szabály felállítva nincs, a közönséges perrendtartás szabályai alkalmazandók." 92/

Az eljárási szabályok precizirozását aztán azok a miniszteri rendeletek követték, melyek az eljárásban résztvevő szervek és személyek tevékenységét érintették.

Az első, nem lényegtelen változást a pesti esküdtszék területére ideiglenesen kinevezett közvádó, Kláh István lemondása hozta, akit e funkciójában a minisztérium döntése alapján a magyar királyi ügyek igazgatósága követett. 93/

Ma már - az iratanyag megsemmisülése miatt is - nehéz felderíteni, mennyire volt önkéntes a pesti ügyvéd lemondása, s mennyiben segítette elő e változást a minisztérium, ám annyi bizonyos, hogy a királyi ügyek igazgatóságának sajtóperekben való közreműködése, e szerv kollektív bölcsesége, tapasztalata, s nem utolsó sorban tekintélye miatt megnyugtatóbb lehetett az igazságügyi politika vezetői számára, mint a magányos ügyvédvádó jövődőlő szélmalomszerű harcának és küszködésének víziója.

A kormány augusztus eleji ülésén a királyi ügyek igazgatójának jelenlétében határozott úgy, hogy a királyi ügyek igazgatósága "tartozik nemcsak akkor, midőn arra valamely kormányhatóság által különösen felhivatik, hanem mindannyiszor, valahányszor közvetlenül avagy a sajtó /fordító/ vagy rendőri osztály utján valamely sajtóvétség csak tudomására

jut, további utasítást be nem várva, a törvényes lépéseket saját belátása szerint megindítani, avagy arról az igazságügy miniszternek jelentést tenni."^{94/}

Az igazságügyi tárca a kezdeti időszakban sokat tett a sajtóperek aktív részeseinek, s első szűrőinek pozícióerősítése érdekében is. Horváth Boldizsár rendeletileg^{95/} mondta ki, hogy a vizsgálóbírák működésének "gyámolítása" az ország valamennyi törvényhatóságának feladata és kötelessége. A miniszter azonban nem elégedett meg e kötelesség elvi deklarálásával, hanem konkrétan is meghatározta, hogy a közreműködés elsősorban a bevádolt nyomtatványok és "metszvények" lefoglalása és zár alá vételében várható el a helyi közigazgatási szervtől. A hivatalos értelmezés szerint a május 17-i rendelet vonatkozó szabályát úgy magyarázni, hogy a lefoglalást a vizsgálóbíró csupán személyesen és közvetlenül teljesítheti, a törvény szabotálását jelentené. Sajtóperekben a lefoglalást a vizsgálóbíró köteles elrendelni, de ha azt perfectuálni a nagy távolság miatt képtelen, úgy a törvényhatóság jogosított és köteles érvényt szerezni a határozatnak.

A vizsgálóbíró helyzetének erősítése e rendelkezésekkel nem fejeződött be. A sajtó-szabálysértések megtorlását célzó szabályok után^{96/} ismét a vizsgálóbírák jogkörének megerősítése volt napirenden.

S hogy a sajtóeljárásnak éppen ezt a szervét kellett a legtöbbet védelmezni, s pozíciójának megerősítése érdekében a rendeletek egész fegyvertárát felsorakoztatni, annak egyszerű magyarázata volt. A sokhelyütt nagyon is negyvennyolcas érzelmi megyei vezérkar a kormány sajtópolitikájának megtorpedőzésára éppen a vizsgálóbírák állásait vette ösztűz alá. E harcról máshelyütt bővebben is megemlékezünk.

A májusi alaprendelet 1867. októberében ismét toldozni-foldozni kellett, mégpedig "a közvádlo közreműködésének" területén. A szabályozás precizizálásának igényét maga a gyakorlat vetette fel. A kételyek elosztatása céljából a módosító jogszabály leszögezte, hogy a magánszemélyek sajtó általi rágalalmazásának megtorlása magánvádlo fellépését igényli, míg a közhivatalnok rágalalmazása miatt "a sértett fél közvádlo közbenjárásával élhet".^{97/}

Azt hihetnők, hogy a kiegyezés esküdtseréki rendelete, mely már az első évben is annyi módosítást és magyarázatot igényelt ezek után végre megnyugtató vezérfonalul s iránytűül szolgált a törvénytörő lapok elleni eljárásban. Nem így történt. A miniszter, aki - fenntartotta magának azt a jogot, hogy saját rendeleteit hivatalosan értelmezze, 1868-ban a sajtóeljárás akadozó gépezetét látván továbbment az alaprendelet javitgatásának korábban megkezdett útján. Az újabb korrekciót és iránymutatást ismét a sajtóügyi vizsgálóbírák hatáskörében tette meg, figyelmeztetvén

a vizsgálat embereit arra, hogy "ugy a vizsgálat megindításában, mint annak irányzatában a vádlók indítványához vannak kötve."^{98/} A miniszter félreérthetetlenül tudtul adta, hogy a vádló és a vizsgálóbíró viszonyában az előbbié a primatus. A vizsgálóbíró az eljárást saját belátása és ítélete alapján meg nem szüntethette még akkor sem, ha arra a meggyőződésre jutott volna, hogy a "vád általában, vagy bizonyos személyre nézve alaptalan."^{99/} Az eljárás megszüntetéséhez a közvádló beleegyezését követelte meg a pótrendelet.^{100/} A miniszter e kiegészítő szabályában igyekezett "megfelelő" mederbe terelni a vizsgálóbírák tevékenységét. Kimondta, hogy feladatuk csupán a bevádolt személyek felkutatása, s mindazon körülmények tisztázása, melyek "a vád alá vett cselekmény beszámítására" bármilyen tekintetben jelentőséggel bírnak.^{101/}

A pótrendelet követelte többek között a sajtóeljárás meggyorsítását az "esküdtszéki intézmény hitelének és célszerűségének" megóvása érdekében is.

A sajtójogalkotási politika hiányosságai és hatástalanságának gondja azonban nem csak az igazságügyminisztériumot foglalkoztatta. A felszabadult sajtó alig korlátozott mozgása egy esztendő alatt annyi kellemetlen percet okozott a kormányrudnál ülőknek, hogy a minisztertanács 1868 február 23-án tartott ülése egyhanguan leszögezte: a hazai sajtóviszonyok terén a helyzet "törvényeink hiányai miatt ab-

normálisnak tekinthető." ^{102/}

Az igazságügyminiszter a hírlapok megzabolázására törekedve kiemelte, hogy "ő egy, a sajtóügyre vonatkozó törvényjavaslatot dolgozott ki, mely készen is van". ^{103/} Ám Horváth Boldizsár rögtön hozzá is tette, hogy az elkészült törvényjavaslat életbeléptetéséhez hosszabb időre volna szüksége. A kialakult "abnormális sajtóviszonyokra" figyelemmel egy sor kérdésben azonnal kell intézkedni - hangsúlyozta a jogpolitika első embere.

A novelláris intézkedést sürgető miniszter a sajtótörvény hézagait eltüntetendő "a./ az immunitás vagy mentelmi jog, b./ az országgyűlési megtámadások, c./ a fennálló törvények iránti engedetlenség és tiszteletlenség, d./ a külföldi művek, nevezetesen névtelen röpiratok behozatala, e./ a szerkesztőnek felelőssége" terén tervezett új szabályozást. ^{104/}

A minisztertanácsi jegyzőkönyv szűkszavu sorai a felsorolt pontok bővebb kifejtésével adósak maradtak, de a hivatalos fórumok egy-két korábbi kijelentésével összevetve nyilvánvaló, hogy az igazságügyminiszter korántsem a törvény hiányait óhajtotta orvosolni, hanem a jog által biztosított sajtószabadságot szándékozta szűkebb, s a kormány által jobban ellenőrizhető térre szorítani. ^{105/}

A kiegyezés hatalmi gépezetét ért ellenzéki sajtótámadások, amelyek a deákpárti politikusokat gyakorta el-

keseredett kijelentésekre ragadtatták, egyuttal azt is jelezték, hogy a kormány a sajtó éles hangját nem szabadságnak, hanem szabadosságnak tekintette. Az országgyűlés többségét, a közözügi törvényt ért hirlapi támadások ellen kért tehát védelmet a hatalmon lévő párt. Ezt valósította volna meg az igazságügyminiszter által beharángozott sajtó novella is.^{106/}

A sajtószabadság megszigorítását célzó tervezet azonban nem jutott el a törvényhozás termeibe. Hiába tett arra több ízben ígéretet a nagy nyilvánosság előtt maga a miniszter is,^{107/} s hasztalan emlegették a korszak egymást követő országgyűlési ciklusait megnyitó trónbeszédek annak szükségességét, hogy "a sajtó irányában külön rendszabályok alkottassanak".^{108/} A sajtótörvény módosítása végül is elmaradt.

A sajtótörvény kodifikálásának elhuzódását, majd e terület törvényi szintü újraszabályozásának napirendről történő levételét sok tényezővel lehet magyarázni. Elsősorban azzal, hogy a törvényalkotás szerveinek, a kormánynak, mint előterjesztőnek s az országgyűlésnek mint ügödöntő testületnek a kiegyezés után az alkotmányjogi, közigazgatási és igazságszolgáltatási kérdések egész seregét kellett újra szabályoznia. A Horváth-Magyar kiegyezés tető alá hozatala, a közigazgatás és a bíraskodás szétválasztása^{108/} a törvényhatósági és a községi törvény megfogalmazása és elfogadta-

tása^{109/} nagy terheket rótt a parlamentre. Így a már papírra vetett törvényjavaslatok egyike-másika sem juthatott el a törvényhozás további szakaszaiba. Az egyesületi és gyűlékezési törvényt, mint arról másutt szót ejtettünk,^{110/} a minisztertanács még megvitatta, a sajtótörvény tervezete, mint láttuk még ezt a "készültség fokot" sem érte el.

A sajtó általános, törvényi szintű szabályozásának elmaradása a sajtójogalkotási politika elhalványodását jelentette. Mindez arra kényszerítette a kormányt, hogy a gyepelőt a jogalkalmazás terén fogja rövidebbre. S hogy ez a tendencia kézzel fogható eredménnyel is járt, elég utalnunk a Böszörményi perre, s Mészáros Károly, valamint Miletics Szvetozár elítélésére.

A sajtójogalkalmazás szerepének növelése érdekében az igazságügyi tárca feje 1868. március 6-án megismételte a gyorsításra, "a repressio minél gyorsabb bekövetkezésére" irányuló igényét, egyúttal negyedéves jelentést kért "a sajtópanaszok mibenlétéről ... az elintézésék és hátralékokról"^{111/}.

Egy-két kisebb súlyú kiegészítő rendelkezés^{112/} után Horváth Boldizsár ismét felemelte szavát a sajtóvétségek megtorlásának gyorsítása érdekében. "Számos esetben tapasztaltam azt - panaszolta a miniszter - hogy az 1867. május 17-i miniszteri rendeletnek és az arra vonatkozó későbbi pótrendeleteknek szabályai tévesen magyaráztatnak ...

és az eljárás természete által megkívánt gyorsaság nem tartatik meg"^{113/}

A hibásnak tartott gyakorlat kiigazítására, az eljárás gyorsítására kiadott rendelet több részletkérdésben tett pontot a praxis tétovázásának végére, s egyuttal szabályozta a fogházra ítélt fogoly büntetése megkezdésének betegség miatti elhalasztását, a semmitűszék ítéletének kihirdetési módját, a parlamenti képviselők "fogság" ítéletének az országgyűléshez történő megküldését.

Ez a májusi rendelkezés azonban nemcsak a részletekben, a kisebb jelentőségű eljárási kérdésekben mondta ki a végső szót, de a döcögő esküdtszéki processzust is nagyobb sebességre kapcsolta.

S erre szüksége is volt, hiszen a kormány sajtójogalkotási politikája párosulva az állami szervek protekcionista gyakorlatával nem biztosította megfelelően a kabinet sajtópolitikájának érvényesülését. Állításunk igazolására a továbbiakban a kiegyezés állam sajtóprotekcionista tevékenységét vesszük vizsgálat alá.

L á b j e g y z e t

- 1./ Nem a teljesség igényével említjük meg Szabó Imre: Az emberi jogok. Bp. 1968. /a továbbiakban Szabó im/; Az állampolgárok alapjogai és kötelességei. Szerk.: Halász József, Kovács István, Szabó Imre. 1965. /A továbbiakban: Az állampolgárok alapjogai/; Sarlós Béla: A sajtószabadság eljárási biztosítékainak fő vonása. Jogtörténeti tanulmányok II. 193-205. old. Szerk. Csizmadia Andor; Bianchi, Leonard: A polgári szabadságjogok Magyarországon a dualizmus idején. Jogtörténeti tanulmányok II. 157-173.o.; Pecze Ferenc - Bianchi, Leonard: A gyülekezési és egyesülési jog szabályozása a dualizmus korában, különös tekintettel a munkás- és nemzetiségi mozgalmakra. Jogtudományi Közlöny /a továbbiakban: J.K./ 1963. 3.sz. 143. és köv.o.
- 2./ Sashegyi Oszkár: Német felvilágosodás és magyar cenzura 1800-1830. Budapest, 1838.II. József sajtópolitikája. Századok 92. évf. 1958. 1-4.sz. 88-118.old.
- 3./ Both Ödön: Az 1848. évi sajtótörvény létrejötte. Acta Universitatis Szegediensis Sectio Politico-Juridica. Tom.I. Fasc. 4. 1956. Küzdelem az esküdtbiráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtszéki rendelet. U.o. Szeged 1960.
- 4./ Kenedi Géza: A magyar sajtójog ugyanint életben van. Bp. 1903.

- 5./ Antalffy György - Papp Ignác: A politikai és jogi tanok története Bp. 1974. 7.old.
- 6./ Eötvös József: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. Bécs 1851. II.K. 34.old.
- 7./ Maros Antal: A cenzura. Haladó eszmék üldözésének története. Bp. 1947.
J.B.Bury: A gondolatszabadság története. Bp. 1915.
- 9./ Spinoza: Teológiai-politikai tanulmány. Bp.1953.295.o.
- 10./ A szabadságjogok burzsoákori fejlődéstörténetét ehelyütt nem követhetjük nyomon. Erre l.: Szabó Imre:i.m. és Az állampolgárok alapjogai c. művet.
- 11./ Lenin levele G. Mjasznyikovhoz. Marx-Engels-Lenin: A sajtóról. Bp. 1974. 284.
- 12./ Marx-Engels-Lenin: A sajtóról. Bp. 1974. 20.old. továbbá Marx és Engels művei 3. kötet. 1960. 45.old.
- 13./ Tarnai János: Sajtójogi dolgozatok. Bp. 1913; Horváth Pál: Tudománytörténeti és módszertani kérdések a jogtörténet köréből. Bp. 1974. 61. old.
- 14./ Both i.m. 15.old.
- 15./ Tarnai i.m. 110 o.v.ö.: Ferenczy József: A magyar hirlapirodalom története 1780-tól 1867-ig. Bp. 1887. Sashegyi Oszkár: Német felvilágosodás és magyar cenzura 1800-1830. Bp. 1938. és Kovács Magda: Petőfi versei és a cenzura. Irodalomtörténeti Közlemények 1968. 200.old.
- 16./ Csak a legjelentősebbeket kiragadva:Kossuth, Széchenyi, Hajnóczy, Táncsics, Desewffy, Wesselényi.

- 17./ Bars vármegye 1820. márc. 6-i felirata a cenzura ellen.
Horváth Mihály: Huszonöt év 1.K 79.o., Gömör megye
1893. szeptember 9-én leszögezte, hogy a gondolatsza-
badság emberi jog, amelyről lemondani nem lehet. L.Tar-
nai: i.m. 99.old.
- 18./ Both: i.m. 44.old.
- 19./ Both: i.m. 57.old.
- 20./ Barta István: Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyü-
lésen 1847-48. Bp. 1951. 65.old.
- 21./ U.o. 652. old.
- 22./ U.o. 656. old.
- 23./ U.o. 659.old.
- 24./ A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe
1848/49-ben. Bp. 1952. szerk: Andics Erzsébet 2.K. 11.o.
- 25./ A vitát részletesen elemzi Both: i.m. 62-63.old. és
Tarnai i.m. 17. old.
- 26./ Az 1848.XVIII.tc.-t az 1914:XIV.tc. helyézte hatályon
kivül.
- 27./ Csizmadia Andor a 48-as időszak szabadságjogairól szól-
va megállapította, hogy "Magyarországon az 1848. évi
forradalom szűkmarkuan bánt a szabadságjogokkal". J.K.
1963. 1.sz. 24.o. Csizmadia Andor: vallás és lelkiis-
mereti szabadság és a felekezetek egyenjoguságának
kérdése Magyarországon a dualizmus korában.
- 28./ Barta i.m. 694.old.
- 29./ L. erre Tarnai: i.m. 136. és köv.oldalak.

- 30./ Vukovics Sebő: Emlékirataim 81.old. idézi Sarlós i.m. 19.old.
- 31./ 1848. XVIII. tc. 1. §.
- 32./ A 7.§ megvalósítóit legfeljebb 6 évi fogház és 3000 Ft pénzbírság fenyegette, a 8.§ büntetési tételei pedig 3 évi fogház és 2000 Ft pénzbírság voltak.
- 33./ Both i.m. 64. old.
- 34./ L. erről Sarlós : i.m., valamint Dér Ferenc: Sajtóügyi ismeretek Bp. 1967. 8.o. és 46-49.o.
- 35./ Ferenczy József: A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig. Bp. 1877. 466. o.
- 36./ V.ö.: Vita Magyarország kapitalizmuskori fejlődéséről /A továbbiakban: Vita/ Bp. 1971. 21. és köv.old. Pach Zsigmond Pál: A magyar történettudomány 25 éve. Történelmi Szemle 1970. XIII. évf. 2.sz. 137-138.old.
- 37./ V.ö.: Vita 24. old.: "Soknemzetiségű birodalom - dualista államszervezettel; jogilag paritásos alapon álló dualizmus - centralizált, abszolutisztikusan vezetett hadsereggel, külüggyel; abszolutisztikus "közös kormányzat" - a két birodalomrész belkormányzatában való részvétel joga nélkül; alkotmányos parlamentarizmus felfelé, az abszolutizmus maradványai, intézményei ellen - jogkorlátozás és diszkrecionális joggyakorlat lefelé az alkotmányos parlamentarizmus ellen: olyan ellentmondások, amelyek labilissá, bizonytalaná és nehézkesé tették az államrendszert."

- 38./ Vita, 24. old.
- 39./ V.ö. Nemes-Dezsényi: A magyar sajtó kétszázötven éve
Bp. 1954. Dersi Tamás: Századvégi üzenet 1973.Bp.
Horváth Zoltán: Magyar századforduló Bp. 1961.
- 40./ Márkus László: A legujabbkori sajtótörténet kutatásának módszertanáról. Történelmi Szemle 1971.
- 41./ Kenedi Géza: A sajtójog reformja. Jogtudományi Közlöny.
Bp. 1906. 41.évf. 52.sz.
- 42./ Táncsics Mihály válogatott írásai 265.old. Bp. 1957.
- 43./ A kisebb-nagyobb ellenzéki lapok mellett a helyi kormánypárti lapok anyagi helyzete szinte teljesen kilátástalan volt, s a kormány támogatása nélkül legtöbbje tiszavirág életű üzleti vállalkozás lett volna.
A megyei vezetők ezt a szempontot jónéhányszor nem is mulasztották el megemlíteni. Ezzel indokolta az erdélyi királyi biztos az Unió c. lap támogatásának szükségességét is. "Egy kormánylap, kivált a mostani átalakulás viszonyai közepette... csupán előfizetésből magát teljességgel fenn nem tarthatja." Országos Levéltár /továbbiakban: OL/ K. 26. ME 565/1868.
- 44./ V.ö. Táncsics i.m.: 514. old.
- 45./ OL.K. 26. ME 131/27/168.
- 46./ OL.K. 26. ME 1492.Ib. 131.
- 47./ OL.K. 26. ME.ir. 400 II. 1873. Kimutatás az 1872. évi január hó 15-én a pesti központi postahivatalnál feladott hirlap példányszámairól.
- 48./ OL.K. 26. ME.ir. 400 II. 1873.
- 49./ OL.K 26. ME ir. 400 II. 1873. A Munkás Heti Krónikát

1873-ban 250 példányban küldték vidékre.

50./Dersi: i.m. 77.old.

51./Pesti Napló 132-5436. 1868. VI.9. V.ö.: "A napisajtó ... hivatása, hogy a naponként felmerülő kérdéseket vitassa és tisztázza..."

52./Dersi:i.m. 81.old. v.ö. Kis Ujság 1907. nov.23.

53./Ugyanakkor a belügyminiszter 3747/67.sz. leirata éppen ellenkezőleg a politikai lapok iránti olvasási vágy növekedéséről szólt.

54./A személyeskedő "irmodor" miatti panasz gyakran felhangzott a sajtó hasábjain. Ám minden hangos fogadkozás ellenére ezzel a gyakorlattal a szerkesztőségek nemigen tudtak felhagyni. Jellemző, hogy a Pesti Napló, miközben a Nép Zászlaja c. szélsőbal-párti lap személyeskedő hangját elítélő cikkében maga is hitet tett az elfogulatlan, objektív hírlapírás ideája mellett, nem állta meg, hogy Madarászról írva meg ne jegyezze: "1848-ban már comicus szerepet játszott vezérhetném viszketege, melyhez sem elég talentuma, sem elég készülsége nincsen". V.ö. Pesti Napló 132-5436. 1868. július 9.

55./ V.ö.: Marx és Engels Művei 3.K. 1960. 46.old.

56./ L. ezekről bővebben Tarnai i.m. 81-85.old.

57./ Az 1865. évi dec. 10-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai I. kötet Pest, 1866. /XLVIII. ülés, 326. pont/. A bizottmányok alakítására és szervezésére kiküldött 12 tagu választmány véleményes jelentése. "Választassék egy 70-80 tagból álló bizottmány oly utasi-

tással, hogy készítsen törvényjavaslatokat:

- a/ a polgári jogról anyagi és alaki tekintetben, kapcsolatban a telekkönyvi rendszerrel, s kiterjedve a még fennlévő hűbéri s ezzel analog viszonyok fölötti intézkedésekre is - a hova a kegyuri jogok és terhek végleges szabályozására is tartozik;
- b/ a büntető jogról anyagi és alaki tekintetben;
- c/ váltó- és kereskedelmi jogról;
- d/ a bányajogról;
- e/ a sajtóviszonyok rendezéséről;
- f/ egy honosítási, be- és kivándorlási törvény tárgyában."

58./ U.o.

59./ Sarlós Béla: i.m. Jogtörténeti tanulmányok II. Budapest, 1968. 193. és köv.o.

60./ Képviselőházi Napló, /továbbiakban: .K.N./ 1867.III.K. 180.o. E kérdéssel több szerző is foglalkozott. Kovács Kálmán: A magyar büntetőjog- és büntetőeljárás jog története 1848-tól 1944-ig. Bp. 1971., Máthé Gábor: Die Fragen der Kompetenzregelung zwischen der Verwaltung und den ersten fahren des Dualismus in Ungarn, In Verwaltungshistorische Studien. Pécs 1972. 163-191.o.

61./1867. miniszteri előterjesztés 1867. február 25-ről a sajtóügyben. Magyarországi Törvények és Rendeleték Tára 1867. /továbbiakban: R.T./ 34.old. Pest. 1868. ill. Az 1865. évi dec. 10-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. II. 64.old. 68. szám /XCV. ülés,

646, jegyzőkönyvi pont./.

- 62./ Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvényczikkek. 239.o.
Bp. 1896.
- 63./ Kovács István: A törvény és törvényerejü rendelet problematikájához. Állam- és Jogtudomány 1973. XVI.évf.
340.old.
- 64./ U.o. 341.old. Az idézett cikkben Kovács István a francia forradalmi koncepció mellett szól az osztrák-német kompromisszumos felfogásról, illetve az argolszász vagy történeti koncepcióiról is. Az előbbi szerint "az egyes törvény által pontosan körülhatárolt szabályozási tárgyokban - ha a vonatkozó törvény elismerte - a kormány önálló jogalkotó hatáskörrel rendelkezik." A történeti felfogás elismerte a kormány önálló rendeletalkotási jogát minden olyan területen, ahol a jogi szabályozás hiányzik. Figyelemreméltó, hogy a kiegyezés után tizenegy esztendővel a hivatalos politika már hajlott a történeti koncepció elfogadására és alkalmazására. V.ö. Tisza Kálmán válaszát Helfy Ignác és Chorin Ferenc interpellációra: a magam részéről ... elfogadom azon nézetet, hogy törvény körén kívül eső intézkedéseket tehet ... parlamentális kormány sürgető esetekben." Az 1875. évi augusztus 28-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. XVI.K. 219. a Bp. 1878.
- 65./ K.N. III.K. 304.o. 1867. III.9.
- 66./ U.i. 306.o.

- 67./ U.o. 310.o.
- 68./ U.o. 312-313 o.
- 69./ U.o. 306.o.
- 70./ Manojlovics Emil,u.o. 312.o. Wass Sámuel gr.u.o.312.o.
Miletics Szvetozár, u.o. 312.o., Tisza Kálmán u.o. 313
o. Kállay Ödön u.o. 313.o.
- 71./Az előterjesztés képviselőházi vitájára l. még Sarlós
Béla: i.m.
- 72./A m.k. bel- és igazságügyi minisztereknek 1867. márczi-
us 17-én kelt rendelete a sajtóviszonyok tárgyában.
/Közzététetett márcz. 20-án/. R.T. 1867. 42-44. old.
73./U.o.
- 74./A rendelet szabályozta a nyomdai viszonyokat is, ez
azonban vizsgálódásunk terején kívül esik.
- 75./V.ö. Máthé Gábor i.m. A burzsoá törvénykezési szervezet
megteremtése ... c. kand. dissz./Kézirat/ 139-140.o.
- 76./OL. Az 1848-49. évi minisztérium levéltára. BM. 1848.
323. Az utasítás címe: Sajtó iránti utasítás. 1848. ápr.
28. Közli: Urbán Aladár "Az 1848-as sajtó történethez"
c. tanulmányában Irodalomtörténeti Közlemények. 1968.
221. és köv.o.
- 77./Ezt a rendelkezést összehasonlítva a már vizsgált Sze-
mere-féle utasítás megfelelő passzusával kitűnik, hogy
a forradalom belügyminisztériuma a sajtó fölött felügye-
letet valójában szorosabban szándékozta megvalósítani.
Ez ugyanis arra kötelezte az alispánokat, polgármeste-
reket, stb. hogy a hatóságuk területén már megjelent

időszaki lapokról tizennégy napon belül részletes összeállítást küldjenek, s ezt május elsejétől háromhavonként ismételjék meg, illetve minden változásról azonnal tegyenek jelentést.

78./OL.K. 27. MT. JKV 1867. IV. 25. 17.sz.

79./R.T. 1867. 122.

80./Ennek egy másik magyarázatát l. Sarlós id. cikk.186.old.

81./ Arról természetesen nem feledkeztünk meg, hogy a felállított sajtó esküdtzékek osztálybiróságok maradtak.

82./L.Sarlós i.m. 135.old.

83./L. erről Kratochwill Ferenc: A bírósági tárgyalás előkészítése /kand.dissz./ Kézirat 34. és köv.o./

84./Ilyen volt pl. az a rendelkezés, mely az értelmiségiek egy részét, a "nyilvános oktatókat és segédeiket, illetve a községi jegyzőket" kivette abból a körből, melyeknek tagjai vagyoni cenzus nélkül is birtak az esküdtképességgel. Lényegtelen, mondhatni stilisztikai módosítást jelentett a rendelet 9.§-án intézkedése, mely szerint a három tagu bizottságot a törvényhatóság nevezte ki. /A 48-as szóhasználati különbözőség itt valójában ugyanazt a tartalmat takarta./

85./ OL.K. 27. MT JKV 1867. V. 17. 22.sz.

86./ l. 25.§.

87./ Sarlós i.m. 196.o. A rendelet részletes eljárási szabályait nem tartjuk szükségesnek taglalni. Megjegyezzük azonban, hogy Máthé Gábor hivatkozott művében ezt

- nagy alapossággal elvégezte i.m. 141 és köv.oldalak.
- 88./ Pesten Kléh István, Kőszegen Szabó László, nagyszombaton Karnovich László, Debrecenben pedig Kuthy István ügyvéd kapott megbízást. R.T. 1867. 152.old.
- 89./ A m.k. igazságügyi miniszter rendelete 1867. július 17-án R.T. 225-26.old.
- 90./ A m.k. igazságügyi miniszternek 1867. július 18-án kelt és Pest városához intézett rendelete, az esküdt-széki képességgel bíró izraeliták összeírása tárgyában R.T. 1867. 227.old., ill. OL. K. 27. MT. JKV. 1867. VII.10. 39. sz.
- 91./ R.T. 1867. 235. old.
- 92./ R.T. 1867. 236. old.
- 93./ R.T. 1867. szept.8. 405.old.
- 94./ OL.K. 27. MT. JKV 1867. aug.6.
- 95./ A m.k.-i igazságügyminiszternek 1867. szept.9-én kelt rendelete az ország valamennyi törvényhatóságához, melylyel a sajtóvétségekre kirendelt vizsgálóbírák működése szabályoztatik. Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára 1867. 409.old.
- 96./ A m.kir. igazságügyi miniszternek 1867. szept. 12-én kelt rendelete, az ország valamennyi törvényhatósága főnökeihez, melylyel a sajtótörvény 30.36.37. és 38. §§-ai elleni vétségeknek az illető kerületi közbíró tudomására hozatala elrendeltetik. R.T. 1867. 418.o.
- E rendelet felhívta a főispánok figyelmét arra, hogy

"mindazon eseteket, melyekben a törvényhatóság területén fennálló nyomdák vagy megjelenő lapok a sajtótörvény 30., 36., 37. és 38. § ellen vétének, haladék nélkül az illető kerületi közzvádó tudomására" juttassa.

Az ugyanezen a napon kibocsátott másik igazságügyi miniszteri rendelet az öt esküdtszéki közzvádó és vizsgálóbíró tudtára adta, hogy a "sajtótörvény III. és IV. fejezetében foglalt szabályok ... megszegése esetében a közkereset megindítása a közzvádó hatáskörébe tartozik. A törvényszékeknek e vétségek elítélésére a sajtótörvény 31.§-ában megállapított illetősége épségben marad.

97./ A m.kir. igazságügyminiszternek 1867. évi okt. 1-én kelt rendelete, az ország valamennyi törvényhatóságához, a közzvádó sajtóügyekbeni közreműködésének szabályozása tárgyában, különös tekintettel a magánszemélyek ellen elkövetett sajtóvétségek bevádolására. R.T. 1867. 509.o.

98./A m.kir. igazságügyminiszternek 1868. évi február 22-én kelt 231. sz. rendelete, mind az öt sajtóügyi vizsgálóbíróhoz: a sajtóügyi vizsgálóbírák hatáskörének szabályozása tárgyában. RT. 1868. 29. és köv.old. /Továbbiakban 1868/231./

99./ 1868/231.

100./ A közzvádó most bemutatott monopol helyzetén csak az 1896. évi XXXIII. tc. 569.§-a enyhített, mely szerint a vizsgálóbíró és a vádló közötti nézeteltérés fölött a vádтанács határozott.

101./ 1868/231.

102./ OL.K. 27. MT. JKV 1868. II.23.

103./ Országos Levéltárban, amely az igazságügyi tárca anyagának csupán egy kis hányadát őrzi, erre a miniszter által említett sajtótörvény tervezetre eddig nem sikerült rátalálnunk, így annak lényeges mondanivalóját illetően kénytelenek vagyunk a minisztertanácsi jegyzőkönyvre támaszkodni.

104./ U.o.

105./ A politikai szabadságjogok megszorításának szándéka nem korlátozódott a sajtószabadságra, hiszen a kormány az egyesülési és gyülekezési szabadság terén is szigorítást tervezett. Vö. Révész T. Mihály: A gyülekezési jog fejlődése a dualizmus első éveiben. /Sajtó alatt/ a továbbiakban: Révész: I.m./

106./ A védelmet csak fokozta volna a kormány tervezett intézkedése is: "Egyszersmind kimondatott annak szüksége, hogy az országgyűlés tagjainak mentessége azon esetben, ha azok egyszersmind valamely hirlap szerkesztésével vagy kiadásával foglalkoznak, az ebből eredő büntető eljárás tekintetében hatályon kívül tétessék... OL.K. 27. MT. JKV. 1867. IX. 30.

107./ "Készen van, s már legközelebb az országgyűlés asztalán fog feküdni az ... egyleti és sajtótörvény"
Pesti Napló 85-5389. 1868. IV.11.

108./ L. erre Máthé Gábor: A bírói hatalom gyakorlásáról

szóló 1869. IV. tc. létrejötte és jelentősége a dualizmus jogrendszerében. Gazdaság és Jogtudomány III. /1969. K. 133-160.1./

- 109./ V.ö. Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest 1976. 101. 144.
- 110./ Révész: i.m. /Sajtó alatt/
- 111./ A m.kir. igazságügyminiszternek 1868. évi márcz. 22-én 570. sz. alatt kelt rendelete valamennyi sajtóbírószék elnökéhez, vizsgálóbíróhoz és közvádolóhoz: a sajtóügyi vizsgálatok gyorsítása iránt. RT. 1868. 155. old.
- 112./ A m.kir. igazságügyminiszter 1868. évi márcz. 30-án 613.sz. alatt kelt rendelete, valamennyi törvényhatóságához, a kir. hétszemélyes táblához, a kir. kincstári ügyészséghez, a pesti jövedéki fő és adóhivatalhoz és valamennyi sajtóügyi esküdtszékhez: mellyel a sajtóvétségért elítéltek tartási költségei meghatározatnak, illetve a m.k. igazságügyminiszternek 1868. évi április hó 8-án kelt 361. sz. alatti rendelete, a sajtóbírószéki közvádolókhöz: a sajtóvétségek feljelentésének szerkesztése iránt R.T. 1868. 160-161.old.
- 113./ A m.kir. igazságügyminiszternek 1868. évi május 15-én 480. sz. alatt kelt rendelete az öt sajtóbírószékhez, közvádolóhoz, továbbá a m.kir. hétszemélyes táblához: mellyel az 1867. évi május 17-én kelt sajtóügyi rendelet és sajtóügyi pótrendelet némely szabálya ma-

gyarázható. R.T. 1868. 184.old. Az igazságügyminiszter
többi, sajtójogot is érintő rendeleteit dolgoztunk más
fejezeteiben vesszük majd vizsgálat alá.

Bevezetés

A nyomtatott betűnek, a gondolatot több tízezer példányban megsokszorosító sajtónak mindenkor nagy volt a hatalma. A burzsoá politika szinpadán az uralkodó osztályok egyes csoportjainak kezében a sajtó az egyik legmegbízhatóbb eszköznek számított. Nem volt ez másként a dualista Magyarországon sem. A kiegyezéssel a saját hatalmát, s uralmát biztosító magyar uralkodókörök számára nem lehetett közömbös, hogy mi és milyen "tálalásban" kerül a politika iránt fogékony emberek szellemi táplálékként az ujságok hasábjaira.

E felismerés szülte azt a sajtópolitikát, mely a kormány rudjánál ülőkben fogalmazódott meg, s amelynek egyetlen célja volt, felvenni a harcot a kiegyezést ellenző csoportok ujságjaival, s biztosítani az időszakai sajtó útján is a politikai közhangulat stabilitását.

S e politikát számos eszköz, módszer szolgálta. A hatósági szervek felügyelete, az igazságszolgáltatás "pallosa" mellett nem kis szerep jutott a protekcionista módszerek alkalmazásának is.

Tanulmányunkban a továbbiakban a kormány 1867. utáni protekcionista sajtópolitikájának kialakulását és érvényesülését, hatását vesszük vizsgálat alá.

1. "Az ajánlkozó szerkesztők"

Mint láttuk, a kiegyezéssel ismét hatályba lépett a 48-as sajtótörvény, s újra éledt a burzsoá sajtószabadság is. A kormány, s a mögé sorakozó hirlapírók önfeláldozóan ünnepelték önmagukat a "visszaállított alkotmányért", melybe beleértették a sajtótörvényt is. A baloldal, s méginkább a "szélsőbal párt", visszafogott módon a sajtótörvényt csak mint az alkotmány becses maradványát üdvözölte^{1/} hozzátéve azonban, hogy a törvény "nem elég szabadelvű". De a Magyar Ujság elégedetlen hangját elnyomta a kormányt támogató lapok kara. A dicshimnusz zengő kórus összhangzata a kiegyezés politikájának irányítóit bizonyosan megnyugtatta, s azzal a tudattal töltötte el magát a kormányt is, hogy a sajtóviszonyok terén a beavatkozás nem indokolt, s a sajtószabadsággal való mértéktartó gazdálkodásra a magyar közélet már megérett. Az alig megszülető államgépezet legfőbb kormányzati szervei, a minisztériumok, a mindent újjáteremtés pillanataiban egyébként is kevésbé gondolhattak a sajtópolitika gyepőlőjének kézbevitelére. A miniszterelnökségen megszervezett sajtóosztály 1867. tavaszán még az alakulás stádiumában volt, csakugy, mint a sajtóviszonyokra később oly nagy befolyást gyakorló belügyminisztérium. Az igazságügyi tárca azonban március-áprilisban már a sajtóesküdtszéki rendelet megfogalmazásán dolgozott.

A sajtópolitika pillanatnyi légüres tere először a megszülető lapok támogatásának nehézkes, vontatott beindulásán volt lemérhető. Pedig az ajánlkozó szerkesztők - elsősorban a nemzetiségi lapok megalapítói - nem mulasztották el a kormány segítségét kérni. Így Thull Lipót, a Kraján című "magyar szellemű" szlovák lap szerkesztője szinte elsőként kérte az új kormányzat anyagi és erkölcsi támogatását. S ki tarthatott volna jobban igényt a segílyre, mint az, akinek célja "a nemzetiségi izgatások meggátlása, testvéries egyetértés teremtése" volt, s akinek működéséről már a "lelépett magyar kormányférfiak is több ízben ... igen buzdító elismeréssel" nyilatkoztak, sőt még segílyt is adtak a lapnak, és a kaució megfizetésének kötelezettsége alól is felmentették^{2/}.

A miniszterelnök azonban sokáig nem válaszolt a kérvényre^{3/}, ám hogy a hallgatástezuttal nem a kérelmező érdemtelenége indokolta, hanem annál inkább a kormány sajtóviszonyok iránti kezdeti érzéketlensége, azt Jeszenszky László, a Priatel Ludu szerkesztője is - egyébként földbérlő és pap - hamarosan tapasztalhatta. Igaz, e hetilap alapítója, aki "a jó tót nép számára"^{4/} hozta létre ujságát, nem a kormány első emberéhez, hanem a belügyi tárca vezetőjéhez címezte kérvényét. Jeszenszky folyamodványából, ha nem is hiteles és elfogulatlan, de mégis egyfajta kép rajzolódik ki a nemzetiségi viszo-

nyokról, arról "az ellenségesség rosszakaratról ... amely veszedelmes agitációt, bujtogatásokat követett és követ" felhasználva "pénzt, sajtót, szószéket, társulási jogot és szabadságot"^{5/}.

A kérelmező azonban nyilván nem véletlenül használta tablójához e komor színeket, hisz ellentétként éppen arra akart vállalkozni - a remélt anyagi támogatás ellenében -, hogy népszerűsíti azt "a tényleges politikát, melyet a kormány követ", hogy a "tót nép alsóbb rétegeinek szívét és lelkét megnyerje"^{6/}.

Am a Kraján korábbi érdemei, s a Priatel Ludu szerkesztőjének hatásvadász ígéretései akkor még nem mozgatták meg a miniszterelnökséget.

2. Az anyagi segélyezés első jelei

A kiegyezés elleni agitáció erősödése, az ellenzéki lapok fokozódó hatása gondolkoztathatták el az új állampévezet vezetőit. Erre mutat - többek között - a kormány protekcionista sajtópolitikájának kezdetét jelentő juniusi minisztertanácsi határozat. A miniszterelnökség iratanyagában sajnos még utalás sem lelhető fel a kormány e döntésének indokaira, ám úgy véljük, hogy a legfelsőbb kormányzat szerve a tömegbefolyás fokozásának igényét felismerve mondta ki, hogy "egy olcsó néplap megjelenése czélszerűnek, kívánatosnak" te-

kinthető, s így e feladat megvalósítására a "kultusz, a pénz- és igazságügyminisztert" kérték fel^{7/}. A kormány e határozata nyomán megszületett kéresterületü^{8/} Esti Lap jelentős dotációt kapott^{9/}.

A kormány döntése bátorítólag hathatott a belügyminiszterre, aki az "olcsó néplap felállításának" elhatározása után csokorba kötötte javaslatait, melyek a kormány részére a sajtóviszonyokba való fokozottabb beavatkozást sugallták, s a miniszterelnöknél a protekcionista sajtópolitika erőteljesebb vitelét sürgették^{10/}. E csokorban azután jól megférte egymással a Priatel Ludu^{11/} anyagi segélyezésének pártolása egy "jó indulatú szerb lap" morális támogatásával, a Concordia 7600 forintos évi segélyezésének javaslata egy magyar nyelvű néplap támogatásának sürgetésével. Ez utóbbira a miniszter szerint különösen azért volt szükség, mert "az ellenkező részről éppen a sajtó terén minden lehetőt elkövetnek, hogy a nép az országgyűlés többségének s a kormánynak céljaira, s eljárására nézve elferdített, sőt gyakran rossz akaratú tudósítások, s magyarázások általfélrevezettség"^{12/}. A belügyminiszteri átirat riasztó figyelemztetése azonban nem érte el a kívánt hatást. A miniszterelnökség, de még - mint azt később látni fogjuk - maga a belügyi tárca felső vezetése is óvakodott a kormánysajtó nyílt, leplezetlen támogatásának politikájától.

Pedig a kormány a kiegyezés után nem láthatott sok okot arra, hogy az 1867. előtti időszakban támogatott lapoktól az állami segílyt, s pártfogását megvonja. De fi-gyelembe kellett vennie az alkotmányos változásokat, s így érthető, hogy a nyílt támogatástól és segítségnyuj-tástól, legalábbis a kezdeti hónapokban ugyancsak óva-kodott. Ennek az óvatos politikának eklatáns példáját szolgáltatotta a belügyminiszter helyettesének az előzők-ben már említett Kraján című lap segélyezése tárgyában a miniszterelnökhöz küldött irata. Szlávy államtitkár tolmácsolva a lap kérését a minisztérium nevében inditvá-nyozta a biztosíték letételére megjelölt határidő meg-hosszabbítását.

Az államtitkár hangsúlyozta: "ezen a nemzetiségek ki-békitése érdekében működő szláv lap eddig a kormány ré-széről nem csak azon kedvezményben részesítettett, hogy ... a biztosíték letétele alól a óról-hóra terjedő is-mételt határidő engedélyezések által felmentetett, ha-nem ezen felül pénzsegélyt is élvezett, mely ... a mult 1866. évben 2600 forintra terjedt"^{13/}. Az átirat ki-emelte, hogy a lpa iránya azóta sem változott meg, s fenntartása a "naponta komolyabb szint öltő nemzetiségi agitatioával szemben ezidőszerint is kívánatosnak mu-tatkozik"^{14/} ... sőt az államtitkár még azt is hozzáfűzte, hogy ő személy szerint a biztosíték letételének halasz-tására vonatkozó kérelmet gondolkodás nélkül tel-

jesítené, "ha nem merülne fel azon tán nem alaptalan aggály, hogy egy lapnak ily kedvezményben részesítése a mostani körülmények között más oldalról is hasonló ígéretekre, sőt némely lapnak a kormány eljárásának gyanúsítására is szolgáltatathatna alkalmat"^{15/}.

Magyarán, az államtitkár, s a belügyi tárca ekkor még félvén a protekcionista sajtópolitika vádjától, a felelősség megosztása és az egységes eljárás biztosítása érdekében szükségesnek tartotta kikérni a miniszterelnök véleményét, hangot adva reményének, hogy Andrassy végül meg fogja találni azt a módot, amely alkalmas lesz "ezen lap lételetét biztosítani, vagy legalább megkönnyíthetni"^{16/}.

A miniszterelnök azonban ezekben a napokban egyáltalán nem tartotta sürgetőnek a sajtóviszonyok befolyásolásának kimódolását, s nem hogy elvi, általános jelleggel nem szabta meg a kormány által követendő politikát, de még a belügyminisztérium ajánlotta lapok szubvencionálásának ügyében is halogatta a döntést. Ám a napról-napra erősödő ellenállás, a kiegyezés negyvennyolcas, valamint nemzetiségi pozícióból történő ellenzése a kormányt arra ösztökölte, hogy erősítse a hivatalos politika propagálását. Így 1867. augusztus 14-én a minisztertanács tudomásulvette a pénzügyminiszter bejelentését, mely szerint a "miniszterelnök meghagyása folytán báró Rauch Levin, horvát és szlavonországi bá-

ni helyettes számára ötezer forintot értékpapirokban és ötezer forintot készpénzben egy, a kormány érdekeit képviselendő lap számára folyóvá tette^{17/}. A miniszterek ugyanezen az ülésen, a belügyminiszter szóbeli előterjesztésére kétezer forinttal biztosították az erdélyi királyi biztos, gr. Péchy Emánuel által protezsált Unió c. lap további létét is^{18/}. Az anyagi támogatás elnyerésének példáit látván, az induló sajtótermékek szerkesztői felbátorodtak. 1867. augusztusában a kormány kezét megnyerni akaró nemzetiségi, elsősorban román és szláv ujságok alapítói szinte megromahozták a belügyminisztert lapjaik finanszírozásának elősegítésére. A belügyi tárca - szokásához híven - érdemben nem foglalkozott a kérésekkel, hanem ezeket támogató véleménnyel illetékes döntés céljából áttette a miniszterelnökséghez^{19/}.

A közhangulat kedvezőtlen alakulása, és az annak megváltoztatására ajánlkozó lapszerkesztők kérvényei mozgásba hozták a miniszterelnökség apparátusát. Az új sajtópolitika meghatározása elodázhatatlannak tűnt.

3. A protekcionista politika elmélete

és gyakorlata

A kormánypárti sajtó támogatását célzó politika előkészítésében már a miniszterelnökség sajtóosztálya is nagy szerepet vállalt. Vezetője állította össze s

véleményezte a beérkezett kérelmeket.

Az összefoglaló jellegű határozati javaslat^{20/} igényes döntéselőkészítésre vallott, s nagyban megkönnyítette a kormány számára a sajtóviszonyok jobb megértését. Gelich osztálytanácsos a "nem magyar ajku több honfitársaink számára a kormány részéről majd csak erkölcsi, majd meg anyagi segélyezés mellett is részint újból, részint pedig folytatva kiadandó nép és politicalapok dolgában a sajtóosztály kötelességének tartotta" a miniszterelnök "figyelmébe ajánlani azt a tényt, miszerint az Amicul Populariu kivételével voltaképp egy igazán nemzetiségi néplap" sem létezett, s hogy "az egy pár németajku s a román Concordia kivételével a többi nem magyar politicala honi lap mind határozottan ellenzéki, sőt egyenesen magyarelles és ellenséges". Mindezeket a sajtófőnök a nemzetiségi lapokból meritett és készített sajtószemlékre alapozta. E lapszemlékre támaszkodva jegyezte meg: "ezen ellenséges honi lapjaink külön-külön oldalról, meglehet azon felül még egyazon közös külföldi pénzforrásból hathatósan segélyeztetnek".

Gelich konkretizálva fenti álláspontját leszögezte, hogy a bécsi román nyelvű Albina mögött a Babes-Mocsonyi féle román nemzetiségi "pártárnyalat" állt, míg a szebeni Telegraful Saguna érsek támogatását élvezte a brassói Gazette Transilvaniei mecénása Sterkasulu ér-

sek, a budapesti szlovák Vedomosti pedig a zólyomi püspök pártfogolt orgánuma, az ujvidéki Nepredak "a szerb és orosz kormányok által segélyeztetnek". A zágrábi Pozor és a Bécsben kiadott Zukunft a diakovári püspök, Stroszmayer pénzéből, vagy inkább egyházmegyéjének anyagi eszközeiből tartotta fenn magát.

A sajtóviszonyok területéről festett kép talán túlzó színei nem véletlenül kerültek a palettára, hisz az előterjesztés, a pro domo jellegű vélemény eleve azért fogalmazódott meg, hogy meggyőzze a miniszterelnököt a kormány sajtópolitikai tevékenysége fokozásának szükségességéről. Hogy az argumentáció erejét fokozza, az osztálytanácsos szükségesnek tartotta hozzátenni: "48-ban nem magyar ajku ily ellenséges, belülről és kívülről segélyezett nép- és politicalapok nem léteztek ... mégis a kormány szükségesnek tartotta a nép és politicalapokat minden országos nyelven maga részéről segélyezni. A siker igazolta ebbeli nézetét."

A kormány sajtópolitikájának erősítésére a sajtófőnök megállapította, hogy a lapok támogatásának számos módját és eszközt lehetne alkalmazni. Első és legkézenfekvőbb megoldásként a biztosíték kötelezettsége alóli felmentést ajánlotta, de lehetőséget látott a lapok bélyegilletékének és postadíjának megtérítésére is.

A szerb kormány példájára hivatkozva sikeres eszközként jelölte meg a helyi hatóságok szervező munkáját is, amely "a főispáni, illetőleg főszolgabírói hivatalok részéről a községeknek az illető lapoknak behatóbb ajánlásában állana".

A pénzbeli, anyagi támogatás módszerét sem feleltette el az előterjesztés megemlíteni azzal, hogy abban "egyedül a magas kormány bölcs belátása határozó".

A pozitív döntést sürgetve Gelich kérte osztálya felhatalmazását az ajánlkozó lapszerkesztőkkel kötendő szerződés aláírására, hogy a kérdéses "közlönyök közül azok, amelyek még meg nem indultak, legalább a közelebbi, s ez évi utolsó negyed kezdetével megindulhassanak, a már megindultak pedig csüggedetlenül tovább haladhassanak"^{21/}.

A sajtóosztály oly nagy gonddal, s körültekintéssel elkészített előterjesztése azonban alig éreztette hatását a kormányelnökség sajtópolitikájában. A kései szemlélődben joggal erősödhetett meg az a meggyőződés, hogy a javaslat címzettje, a miniszterelnök tán nem is olvasta beosztottja proppozícióját, vagy ha mégis átfutotta, igen kis figyelmet szentelt annak. Ugyanez a sors várt a belügyminisztériumból hozzá átküldött anyagi támogatást kérő ujságok uj, vagy megismételt petíciójaira is, akár magánosok, akár testüle-

tek álltak a kérvények mögött^{22/}.

A sajtópolitika jelentőségének lekicsinylése nyilván nem állt Andrássy szándékában, nagyon is elképzelhető, hogy figyelmét ezer más dolog vonta el 1867. nyarán, ám mégis azt mondhatjuk, hogy a kormány elnökének e téren megnyilvánuló nehézkessége nagyban csökkentette az alája rendelt sajtóosztály befolyásoló szerepét.

S ez akkor, amikor az ellenzék mind határozottabban lépett fel a "közösügyi törvénnyel szemben"^{23/}, s amikor e harcában egyre erőteljesebben használta fel a nyomtatott betű eszközt, a miniszterelnökség hallgatása különösen szembetűnő lehetett.

Ebben a helyzetben teljességgel érthető, hogy az ellenzéki mozgalmakkal harcba bocsátkozó belügyminisztérium a "48-as" agitáció hatásának ellensúlyozására a maga sajátos módszerét alkalmazta a sajtóviszonyok befolyásolására.

S mindezt tette akkor, amikor a kormány a sajtórendészet mezején a Magyar Ujsággal való leszámolás mellett döntött. A belügyminiszter a törvényhatóságok főnökeihez írott levelében^{24/}, amelynek más szempontból való megvizsgálását sem mulaszthatjuk el, a sajtóperek alkalmazásán, s a fokozottabb hatósági felügyelet gyakorlásán kívül a protekcionista politika pénzügyi emeltyűit mellőzve megtalálta azokat az eszközöket,

amelyeket alkalmasnak ítelt a közvélemény jobb manipulálására, "erőszakos rendszabályok alkalmazása nélkül^{25/} az izgató sajtó szavainak letörésére. A miniszter külön kiemelte, hogy a romboló, "destruktív" lapok káros hatásának csökkentésére "egy jó szellemben kezelt sajtó a legjobb, legbiztosabb védszer, ez uton kell a közvéleményt a kormány politikájának helyességéről meggyőzni, és a kormánypárt érdekeit előmozdítani"^{26/}.

Wenckheim báró e körben nem kívánt mást a főispánoktól, mint a "jó szellemű", vagyis a kormánypárti lapok terjesztésének támogatását, külön is megnevezve a Magyarországot, az Esti Lapot, illetve a Népbarátot, melyek már eddig is bebizonyították lojalitásukat.

Szeptember közepe-vége tájától a miniszterelnökség korábban vontatottan mozgó gépezete is nagyobb sebességre kapcsolt. Az ütemváltást bizonyíthatóan a Kossuth-levél elleni indirekt fellépés igénye és az az elhatározás magyarázhatta, hogy az ellenzék vidéki lapjaival szemben is fel akarták venni a "toll-harcot".

A kormányellenes sajtó ellen kérte a központ hatóság segítségét Ung megye főispánja is, aki Wenckheimhez küldött levelében kiemelte, hogy az Ungvárt megjelenő két rutén és egy magyar nyelvű lap éle a kormány s a megyei hatóság ellen irányult, s "ennek ellen-

sulyozását egy, a kormány érdekében működendő magyar heti lap kiadása által" vélte "ellensúlyozhatni, melynek létesítésére és biztosítására évenként legalább 1200 forintnyi segélyt" is kért^{27/}.

Erre a kérelemre a miniszterelnökség ezuttal szinte egyedülálló gyorsasággal reagált, hiszen két nappal múltán a megye vezetése már értesülhetett is a kedvező döntésről^{28/}.

A miniszterelnök a Priatel Ludu érdekében is ekkor tette meg a szükséges lépéseket, utasítva pénzügyminiszterét a kaució biztosítására^{29/}.

A helyi lapok erősítése mellett a kormány 1867. októberében, tíz nap lefolyása alatt két ízben is foglalkozott egy, a fővárosban megjelenő, de az egész ország területére kisugárzó hatású néplap megteremtésének, megerősítésének gondolatával. Elhatározták október 7-én, hogy a Vas Gereben által szerkesztett Magyar Gazda című néplap 1868. január 1-től "posta és bélyegmentességet élvezzen"^{30/}.

De önmagában e lépést a kormány messze nem tartotta olyannak, mely a sajtóviszonyokat számára kedvezően befolyásolhatta volna, hiszen pár nap múlva a minisztertanács a miniszterelnök előterjesztése alapján ismét megvitatta a sajtó helyzetét.

A miniszterek ekkor szükségesnek tartották, hogy "a Deák-párt, melyet a kormány képvisel, egy

nagy és kiváló gonddal szerkesztetett napilappal rendelkezessék, mely által a kormány a közvélemény kedvező alakulására alkotmányos uton befolyhasson"^{31/}.

S ez a napilap csakis a nagy példányszámmal megjelenő Pesti Napló lehetett, amelynek hathatósabb felhasználására a kormány maga is lehetőséget látott.

A minisztertanács fokozódó sajtópolitikai aktivitása mellett a belügyminiszter is továbbment az általa szeptemberben megkezdett uton.

S Wenckheim bárónak a kormánypárti sajtó érdekében tett indirekt intézkedései nem is maradtak eredmény nélkül. A törvényhatóságokhoz október 28-án intézett leiratából értesülhetünk arról, "hogy az Esti Lap és a Népbarát előfizetőinek száma tetemesen szaporodott"^{32/}, de a miniszter nem mulasztotta el hozzátenni, hogy az eladott példányszám növekedése ellenére "ezen elért eredményt koránt sem" tartja "olyannak, amely ... az ellenzéki sajtó működése ellenében ... az izgatások ellensúlyozására, és az azokból netán eredhető káros következmények megakadályoztatására"^{33/} megfelelő s elégséges volna.

A társadalom "békéjét" féltő miniszter aggályait csak növelte az a tény, hogy "az ellenzék sajtójának veszélyes izgatásai" nemhogy csökkentek volna a kiegyezési törvény szentesítése után, hanem éppen ellen-

kezőleg: a szélsőbal s a balközép újabb hatásos taktikai huzással fokozta kormányellenes agitációját, kihasználva a számára kedvező tömeghangulatot. Wenckheim az ellenzéki sajtó hatását, s annak okait elemezve maga is leszögezte, hogy "a nép között a politikai lapok olvasási vágya mindinkább terjed", de rögtön hozzá is fűzte, hogy e "vágy nem érte még el azon fokot, ahol annak kielégítésére a nép vagy legalább annak nagy része anyagi áldozatot is kész lenne hozni"^{34/}, s így "azokat a lapokat olvassák, amelyekhez ingyen, s minden utánjárás nélkül jutnak". A kormányellenes párt ezt a helyzetet igen ügyesen használja fel saját érdekében - ismerte el a leirat - azáltal hogy "pártlapjainak számos példányait az ország minden vidékére ingyen küldözi szét, s tagadhatatlan, hogy ez által hiveinek számát nem megvetendő arányban szaporítja"^{35/}.

Ezt a taktikát, s nem utolsósorban annak következményeit a kormány nem sokáig nézte ölbetett kézzel, s nyíltan kimondta, hogy a "veszélyes propagandának ellensúlyozására minden alkotmányosan megengedhető eszköz felhasználását"^{36/} szorgalmazni fogja. E nyilatkozattal a sajtópolitika egyik irányítója, a belügyminiszter is beismerte, hogy a sajtó életébe történt augusztusi szemérmes beavatkozás, a kormánypárti sajtótermékek főispáni segédlettel is támogatott terjesz-

tése nem hozta meg a remélt sikert. A második, az októberben megfogalmazott leirat pedig egyenesen kívánatosnak tartotta, hogy "a nép a kormány politikáját támogató lapok olvasására buzdíttassék, mi ha másképp elérhető nem volna, kell, hogy a kormánypárt részéről még anyagi áldozatokkal is eszközöltessék"^{37/}.

A pénz azonban nem minden, jól tudta ezt Wenckheim is, midőn felszólította a főispánokat a Népparát, a Concordia és a Kraján című lapok terjesztésére. E tevékenység keretében a miniszter egy lajstromot várt a megyei főnököktől, amelyből ki kellett tennie, hogy az egyes községekben kinek a címére küldhetnek ingyen példányokat az említett lapokból.

S bár a források között a megyékből felérkezett listákra nem leltünk, mégis a meglévő egyéb adatok azt támasztják alá, hogy a kormány 1867. végén és 1868. első felében számottevő anyagi eszközzel támogatta a számára megfelelő sajtótermékek ingyenes népszerűsítését. Andrassy Gyula miniszterelnök a belügyminiszterhez intézett átiratában arról ad számot, hogy a "hatóságok által fölterjesztett címek alatt" a Hirmondóból 2173 ingyenpéldány, a Concordiából 347 ingyenpéldány, s a Krajánból 514 díj nélküli példány szétküldésére került sor, amelyek anyagi kihatása 12.035 forint volt, s amely "természetesen nem foglalja magában a nevezett lapok évi segélyezését"^{38/}.

A protekcionista sajtópolitika elvi alapjainak kérdésében a kiegyezés után a hatalom birtokosait nézetazonosság jellemezte, ám arról, hogy e politika gyakorlati megvalósulásához milyen anyagi eszközöket vegyenek igénybe, kész elképzeléssel alig rendelkeztek. Erre utal a miniszterelnök levele is, amellyel a kormánypárti hírlapok egy része ingyenes terjesztésének anyagi terheit megszivesében a belügyi tárcára háritotta volna, mivel "az a miniszterelnökségi sajtóalaptól nem fedezhető"^{39/}.

A belügyminiszter azonban kifejtette, hogy ilyen költségek fedezéséről "a vezetésem alatti minisztérium költségének előirányzása alkalmával gondoskodva nem volt", s ezért tagadta a kérdéses költségeknek a belügyminisztérium általi megtérítését. Megnyugtatóul azonban hozzáfűzte, hogy "a kormány érdekeire nézve jó hatásának s célszerűnek tartom, hogy különösen a magyar segélyezett lapokból ingyen példányok ezentúl is osztassanak ki...", ezért felkérte a kormány elnökét, hogy az ügyet "a minisztertanács tárgyalása és elhatározása alá" bocsássa^{40/}. Nem tudni miért, a kormány mégsem vitatta meg ezt a kérdést. Így az ingyenes terjesztést csak korlátozott mértékben alkalmazták. De ott, ahol éltek e fegyverrel, ahol a "kormánylapok olcsóbbak lettek a piaci zöldségnél"^{41/}, rövidesen bebizonyosodott, hogy mindezek a protekcionista intézkedések sem hozták meg azokat a változásokat, amelyeket a kormány általuk elérni szándékolt.

S hogy a központi állami szervek protekcionista sajtópolitikája, különösen pedig a belügyminiszter e téren kifejtett erőfeszítései milyen csekély eredményt hoztak, s mennyire találkozott a helyi igazgatási főnökök közönyével, arra példaként a veszprémi főispánnak a belügyminiszterhez írott levele szolgálhat. A megye első embere megkésett válaszlevelében - ő maga 14 hónapnyi késést ismert be - késedelme okául előadta, hogy a miniszteri leirat vételekor "nem volt biztos közegem, ki által kézbesíthettem volna az illetőknek, másrésztől az illetőket, kik az ajánlott újságokat háládatosan fogadandótták, nem ismertem, így nem merem kitenni a magas kormányt és a főispánt annak, hogy a megküldendett és nem kért példány visszautasítottassék"^{42/}.

A fenti eset a sikertelenségnek csupán egyik tényezőjére világított rá. A többi komponens vizsgálatára ehelyütt nem térünk ki.

A központi sajtószerv szükségét érezte, hogy tanácsokkal lássa el a belügyminisztert a sajtópolitika hatásfokának növelése érdekében, s azért, hogy a "Deákpárt, s az ebből kikelt kormány politikájának minél tágabb körökben érvényt"^{43/} szerezzenek.

A sajtóosztály szerint e cél elérésére a "legalkalmasabb eszköz a vidéki sajtóra a párt s a kormány által gyakorlandó befolyás lehetne"^{44/}. A sajtóügyek miniszterelnökségi osztálytanácsosa szerint feltűnő volt, hogy noha a legtöbb megében "félreismerhetetlenül" deákpárti irányza-

tu lapokat szerkesztettek s terjesztettek, azok politikával nem foglalkoztak. E lapok sorában a miniszterelnökségi átirat külön is megnevezte az Eger, az Oedenburger Localblatt, a Pécsi Lapok, a Somogy, a Szatmári Közlöny, a Szegedi Hirlap, a Szegedi Néplap, a Székely Közlöny, a Vas megyei Lapok és a Zalasomogyi Közlöny címen ismert sajtótermékeket, amelyeket "politikailag kellőképp fel lehetne használni és fontos tényezőivé válhatnának a Deák-párt mi-nél tömörebb szervezésének künn a megyében"^{45/}

A miniszterelnökség tanácsosának álláspontja egyszerű és világos volt: meg kell győzni az általa arra érdemesnek ítélt s az előbb névszerint is elősorolt lapokat, hogy hasábjaikon politikával is foglalkozzanak a kormány izlésének és igényeinek megfelelő tálalásban. S ami a politikai lappá történő metamorfozishoz szükséges kauciót illeti - hisz annak befizetése minden politikai lapot egyaránt terhelt - arra a tanácsos ur "egyszerű" megoldással szolgált, mondván: "a biztosítékot - tekintettel a világos erkölcsi nyereségre - könnyen megszerezhetné nekik a Deák-párt vagy a kormány, s ha netán egyébkénti segílyt is igényelnének ... azzal is támogatnák őket a Deák-párt jelesebb támaszai a megyében, vagy ha szükséges volna, a kormány"^{46/}

A belügyminiszter egyetértve a tanácsos intencióival nem késlekedett a megyékhez fordulni, kérve közreműködésüket annak érdekében, hogy "az eddigelé mérsékelt irányt követett - s fent már névszerint is megnevezett - vidéki

lapok a jövőben ... a kormány érdekeinek megfelelő irányban^{47/} működjenek.

A miniszter levelében felhívta a megyék főnökeit, hogy a "bizodalom szoros határai között ... szokott tapintatuk felhasználásával, s minden feltűnés nélkül"^{48/} informálódjanak a kiszemelt lapoknak a helyi politikai életben jelentkező sulyáról, a laptulajdonos megbízhatóságáról, s arról, hogy a lap szerkesztője milyen anyagi támogatást igényelne.

A törvényhatóságok vezetői azonban általában nem nagy elragadtatással fogadták a központból érkező intenciókat, nem biztak azok eredményességében. Reakcióikból mi magunk is úgy érezzük, hogy a sajtóosztály vezetőjének íróasztalánál megfogalmazott új stratégia papirize, s alkalmazhatóságának kérdőjelei elsősorban ott ütközhettek ki, ahol azt felhasználtatni óhajtották, "künn a megyében".

Ezt igazolja gróf Szapáry Gyula Heves megyei főispáni helyettes, aki nyíltan megírta, hogy az Eger című lap "nehézzen fog a kivánt czélnak megfelelni, mivel az a cath. papság által szerkesztetik ... s political téren nem csak hogy befolyással nem bir, de sok idő óta a megye közönségének nagy részével folytonos viszálykodásban van"^{49/}. Nem lehetett azonban megnyugtatóbb gróf Széchenyi Gyulának az Oedenburger Localblatt hatását jellemző véleménye sem, amely szerint az "csak a helybeli, a városi polgárság által olvasott lap, mely ha ... mint politikai lap jelennék meg, a megyei közönségnél semmi olvasó körre nem számithatna"^{50/}.

A helyi hatóságok jelzései tehát jelentősen lehűt-
hették azokat, akik netán a sajtónak a kormány oldalára
állítását egy tollvonással megoldható feladatnak kép-
zelték. Az azonban, ami Csongrád megyében történt, egye-
nesen elképesztette még a belügyminisztert is. S erre az
elképedésre a főispáni helytartó adott okot, aki
a belügyminisztériumnak a sajtóviszonyokba mélyen bele-
nyuló rendeletét, amelynek "feltűnés nélküli" alkalmazá-
sára külön utalás is történt, lényegében kiszivárogtatta
s így az "Szegeden többek kezén megfordult, s annak
tartalmát általánosan ismertetik"^{51/}. E meglehetősen dur-
va indiszkréciónak a miniszter nem éppen udvaris for-
mában szólította fel a főispánt "megfoghatatlan eljárá-
sának" megmagyarázására, s arra, hogy a helyi lapok szer-
kesztőivel, tulajdonosaival minden érintkezést szakítson
meg^{52/}.

A megyékből beérkező jelentések közül a Somogy megyei
anyag már némileg kielégíthette a központ elvárásait.
Jankovics Lajos főispán az ötszáz előfizetővel ren-
delkező Somogy című lappal kapcsolatban ugyan kénytelen
volt megjegyezni, hogy a fenti sajtótermék politikai lap-
pá válásával nagyobb olvasókörré nem számíthatnak, de er-
re nézete szerint nincs is szükség. A főispán kerülve
minden hipokrita fejtegetést nyíltan kimondta, hogy "anél-
kül, hogy a Somogy politikai lappá változottnak mondat-
nék ki, hallgatólag elnézendőnek találnám, miszerint a

megyei, s országos viszonyok fölött politikailag is elmélkedhetnék, s a fővárosi nagyobb napi lapokból érdekes politicalai tárgyakat a kisebb körre szorított vidéki olvasóknak reprodukálhasson...^{53/}. A főispán "a kormány irányának előmozdításáért ... 500 forint segélyezést" javasolt folyósítani a Somogy szerkesztőségének. Wenckheim megelégedéssel nyugtázta a javaslatot s hozzájárult ahhoz, hogy "az érintett közlöny anélkül, hogy rendes politicalai lappá változtatnék át, használtassék fel a kormány irányát támogató politicalai elmélkedésekre"^{54/}. A miniszteri leirat utolsó bekezdése e tevékenységért kilátásba helyezte a lap "méltányos segélyezését", de a kormány politikáját erősítő szerkesztési tennivalók ismertetését, ezen elvek érvényesítését a miniszter már nem vállalta magára, s a főispánt tájékoztatta, hogy a lap szerkesztője "a továbbiakra nézve közvetlenül Ludassy Mór miniszterelnökségi sajtóosztályvezető teendi magát vele érintkezésbe"^{55/}.

Valójában pozitív, s megfelelő eredménnyel járt a belügyminiszter leirata az ország keleti részén, Erdélyben is. Legalábbis erre utal a marosvásárhelyi főkirálybíró jelentése, mely a Székely Közlöny politicalai lappá változtatásának lehetőségeit elemezte. A lapot jellemezve a város vezetője megállapította, hogy a több mint háromszáz előfizetőt számláló lap szerkesztői "teljesen megbízható, higgadt gondolkozási férdiak", akik lényegében anyagi haszon nélkül jelentetik meg ujságjukat csak azért,

hogy "a székely nép kezén forogjon egy jó irányu, népszerű nyelven szerkesztett néplap"^{56/}. Ám a főkirálybíró vélekedése szerint a politikai lappá alakulásnak nem csupán személyi gondok /mai szóval káderhiány/ álltak utjában, hanem az a szubjektív tényező is, hogy a szerkesztő és munkatársai, akik a református főtanoda tanárai is voltak, óvakodtak az anyagi támogatás igénylésétől és elfogadásától, mondván: "hitelüket sokkal inkább fenntarthatják, ha eddigi független minőségükben megmaradván, az ellennézetűeknek alkalmat nem nyújtanak azon szemrehányásra, hogy kormánysegélyt fogadnak el" ^{57/}.

Figyelemre méltó a szerkesztő és munkatársai nem is titkolt ellenérzése a kormánytól való függés tényének publikussá válásától, de figyelmesen vizsgálva a vásárhelyi vezető sorait kitűnik, hogy ez az ellenérzés koránt sem a puritanizmus édesgyermeke, hanem annál inkább egy szégyenlős, farizeus álláspontra kifejeződése. A lap szerkesztői ugyanis a részleges visszautasítás mellett azt kérték, hogy a kormány, s a helyi vezetés fokozottabb mértékben hunyjon szemet afölött az eddig is bevett gyakorlat fölött, hogy az ujság politikai kérdésekhez is hozzászólt természetesen anélkül, hogy a törvény megkivánta kauciót letették volna. Ami pedig a segélyezést illeti, a hirnevükre egyébként kényes "másodállásu" hirlapírók magánszemélyektől befolyó támogatás elfogadásától már nem zárkoztak el. A főkirálybíró véleménye szerint a Deák-párt székely vezetői közül könnyedén lehetne ta-

lálni olyanokat, akik hajlandók lettek volna zsebükbe is nyulni, ugyanis érezték azt, "hogy egy politikai szé- kely lap, ... midőn a Nép Zászlója megrendelés nélkül több székely községeknek küldetik, nélkülözhetetlenül szükséges, mert ... mindenképp előtt meg kell menteni a társadalmi rendet, s vele az alkotmányt"^{58/}.

Az erdélyi királyi biztos a belügyminiszterhez megküldött javaslatában leszögezte: "engedtessek meg a szerkesztőnek és főmunkatársainak, hogy a Székely Köz- löny tartalmát politikai elmélkedésekkel és közlemények- kel is öregbitsék ... s az ez által fölmerülő és tagad- hatatlanul szaporodó költségek pótlásául pedig a Székely Közlöny ... előfizetőinek 4 forint 80 cr. után évi 1440 forintra rugó előfizetési díját a kormány évenként jut- tassa a főkirálybirónak, s általa ildomos uton a szer- kesztőség kezébe"^{59/}.

A Székely Közlöny politikai lappá változtatásának költségei, a kivánt 1440 forint évi támogatás nem kép- viseltek olyan summát, mely a döntéshozatalt megnehezít- hette volna. Pedig a döntés késett, mivel a miniszter- elnökség válasz nélkül hagyta a javaslatot. S eközben lent meg is szűnt az a lap, melynek csatásorba állítását a helyi vezetők javaslatba hozták. A kormánypárti agitá- ció Erdélyben így nullpontra süllyedt, nem csoda tehát, hogy a főkirálybiró pár hónap múltán indítványának még konkrétabb megfogalmazásával volt kénytelen kopogtatni

a központi szerveknél, ismételten aláhuzva egy újabb kormánypárti politikai lap erdélyi létének fontosságát, annak megindítását legkésőbb novemberig tartotta halaszthatónak^{60/}.

E tárgyban hamarosan a belügyminiszter is a miniszterelnökhöz fordult megsürgetvén a döntést. A miniszter türelmetlenségét elsősorban az Erdélyből érkező jelentések váltották ki. A maroszéki főkirálybíró az év decemberében írott levelében ugyanis kijelentette, hogy "egy, a székelyföldnek irányt adó, s Marosvásárhelyen szerkesztett politikai lapnak felállítása csak a kormány és a Deák-párt érdekeinek kockáztatásával lenne halasztható^{61/}.

Végül az erdélyi királyi biztos elunta a pénzre való várakozást^{62/}, "tekintettel a dolognak a bekövetkező képviseléválasztások miatti sürgősségére" utasította a Maroszéki főkirálybíró a kormánypárti lap megindítására, s erre a célra 1100 forint előleget is kiutalt^{63/}.

A belügyminiszter erőteljesen támogatta az erdélyi főtisztviselő lépését, s a miniszterelnöktől a határozat jóváhagyását kérte. Nézete szerint ugyanis "az érintett vidéken egy, a kormány célzataival összhangóan szerkesztett lapnak kiadása annál kívánatosabb, mert az eddigelé ugyanott megjelent, hasonló irányu Székely Közlöny megszűnt, melyet pótolni - különösen a jelen válságos percekben, amidőn az országgyűlési képviseléválasztások ellensúlyozása tekintetéből is felette szükségesnek mutatkozik"^{64/}.

A várt miniszterelnöki jóváhagyó határozat híján a belügyi tárca vezetője 1869. január 12-én ismételten arra kényszerült, hogy a Székely Hirlap ügyében megkeresse a kabinet elnökét, újólaj sürgetvén az 1600 forintnyi summa megtérítését a sajtóalapból^{65/}. Ez az egyébként szárazan udvarias felszólítás azonban kevés reménnyel kecsegtethetett. Az erdélyi királyi biztos egy hónap multán már közvetlenül fordult a kormány elnökéhez az 1600 forint kiutalása érdekében^{66/}.

Végül, bár erre közvetlenül utaló adatunk nincs, a transsylvaniai lap szerkesztője kézhezvehette azt az összeget, melyre neki és a kormánypárt erdélyi képviselőinek oly nagy szüksége volt. S hogy ezt a támogatást a Székely Hirlap kiérdemelte, azt nem csupán az igazolja, hogy a kormány a következő esztendőkbén szintén támogatásában részesítette politikájának erdélyi szószólóját^{67/}, hanem az is, hogy a lap irányáról a helyi hatalom is a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott. Péchy 1869. és 1870. utolsó napjaiban írott jelentésében, melyeknek célja az anyagi támogatás további biztosítása volt, hangsúlyozta, hogy az ujság "a legerélyesebb kormánylapoknak egyike, és székelyföldön csak is ezen lap olvastatik a székely nép által, a kormány érdekében tehát elkerülhetetlenül szükségesnek és kívánatosnak tartom, miszerint a jövő évben is az eddigi-

hez hasonló segélypénz rendelkezés alá bocsáttassék"^{68/}.

A Székely Hírlap körüli huzavona dokumentálja szemléletesen azt, hogy a központi sajtópolitika milyen gyakorlati hibákkal, hiányosságokkal küzdött. Érzékeltette azt a miniszterelnökségi sajtóosztály is, midőn az 1868-as év tavaszán a sajtóviszonyok eredményesebb befolyásolására újabb és újabb intézkedéseket bocsátott ki. Ezek az aktusok azonban már azt is célozták, hogy fémérvék az e területen jelentkező eredményeket is, belátván azt, hogy "a kormány és az általa képviselt párt elveinek sajtó útján terjesztése csak úgy folytatható sikeresen, ha ez irányban történt intézkedések lehetőleg megfigyeltetnek és ellenőriztetnek". A belügyminiszter, akit a revízióra a miniszterelnökség felkért, ezen ellenőrzés mellett elsősorban arra volt kíváncsi, hogy a 45 megyébe, vagy városba ingyen szétküldött Hírmondó, a 12 helyre járó Kraján és a 18 helységbe megküldött Concordia "hatása megérdemli-e a kormány által rájuk fordított költségeket"^{69/}.

E hatás vizsgálata, amelynek különösen az alsóbb néposztály körében kellett volna jelentkeznie, jelentette a törvényhatóságok első embereinek sajtóval kapcsolatos tevékenységét az év június havában. A belügyminiszteri utasítás a szokásnak megfelelően előírta a fősipánok számára, hogy mellőzzék a "tárgy bizalmas természeténél fogva a hivatalos színezetű, vagy nyil-

vánosságra jutható tárgylások és jelentések igénybevételét"^{70/}.

A pár hét multán beérkezett jelentéseket a minisztérium rövid uton átadta a miniszterelnökségnek, s pár mondatban értékelte az ingyenesen terjesztett lapok hatását, aláhuzván, hogy "különösen a Hirmondó és Kraján czimü ujságlapok azok, amelyeknek a nép között helyes fogalmak terjesztésében kiválóbb hatás tulajdonittatik s más oldalról vett értesítések alapján is helyeselnem kell azon megyei kormányzók nézetét, kik ezen lapoknak üdvös hatását kiemelik"^{71/}.

Az elismerő szavak mellett a minisztérium a kormánypárti lapok szerkesztéséhez jó tanácsként megjegyezte, hogy célszerű volna, ha a politikai tárgyak mellett e hirlapok bővebben foglalkoznának azoknak a hasznos ismereteknek a publikálásával is, amelyek "az egyszerűbb emberek számára az életviszonyban való könnyebb eligazodást" segitenék^{72/}.

A kormánypárti sajtó támogatása, segélyezése, számukra apróbb s nagyobb előnyök biztosítása, az esetleges szabálytalanságaik elnézése általános jelenség volt a belügyi tárca és a miniszterelnökség sajtópolitikájában. E protekcionista sajtópolitika nemcsak az első két esztendő gyakorlata volt, hanem folytatódott a későbbi években, évtizedekben is.

A kiegyezést követő első választások tapasztalatai alapján a helyi politika deákpárti tényezői az 1869-es választások alatt tovább erősödő ellenzéki hangulatot érzékelvén, maguk is tettek javaslatokat a megyei kormánypárti ujságok felkarolására.

Temes és Torontál megye főispánja a belügyminiszterhez írott jelentésében arról adott számot, hogy a megye német lakosságának egysége teljesen megbomlott, s ami szerinte még szomorubb "a németségnek nagyobb része baloldali képviselők megválasztására egyesült"^{73/}.

A jelentés szerint e kedvezőtlen változást nagymértékben a sajtó számlájára lehetett írni. A kormányt támadó "annyiféle olcsó ellenzéki lap"-pal szemben a megyében egy kormánypárti német, román, szerb lap sem vehette fel a harcot. Egyes német községekbe a főispán értesülése szerint több, mint tizenöt német lap is járt, mind "ellenzékiek, és a hazai józan politikai felfogásnak gáncsolói"^{74/}. De nem volt más a helyzet a román többségű községekben sem, ahol meg az erdélyi román ellenzéki lapok voltak mindennapos vendégek, karöltve a bécsi Albinával.

E helyzetkép után a főispán sürgette a miniszterelnökségnél "a nép közt elterjedt német és román ellenzéki lapok ellensúlyozására egy olcsó német és román nyelvű kormánypárti lap" kiadását^{75/}.

A deákpárt tömegbefolyásának növelése Erdélyben is óhajtott cél volt.

A marosvásárhelyi kormánylap létrehozása egymagában nem oldhatta meg a kormány szájize szerinti tájékoztatás valamennyi gondját az erdélyi végeken. Ezért a helyi vezetés továbbra is azon munkálkodott, hogy további deákpráti lapokat hozhasson létre. Így a Kolozsvárott megalapított Kelet című lap születésénél jelen volt az erdélyi királyi biztos is, aki még a bábáskodást is magára vállalta. A belügyminiszterhez e tárgyban írott leveléből^{76/} nem csupán az derül ki, hogy a fenti lap engedélyezését támogatta, hanem hogy az első lépések megtételéhez 2000 forintnyi szubvenció kiutalásával is egyetértett. A királyi biztos leszögezte: "kivánatos és szükséges Kolozsvárott egy oly napi lapnak megalapítása, mely a kormány célzatait és különösen a Deákpárt irányeszmeit hiven és méltó módon képviselje"^{77/}.

A kormány sajtópolitikájának megvalósítót nem mindig csak a 48-as, vagy az ellenzéki nemzetiségi szellemű ujságok állították nehéz helyzet elé. Nem egy esetben ugyanannyi fejtörést okozott az időközben megszűnt deákpárti lapok pótlása is. Ezek között különösen a Kraján elhalása jelentett érzékeny veszteséget.

Emiatt a felvidéki megyéknek "nagy számú oly tótajku lakosai, akik miveltségüknél fogva politikai hírlap olvasást igényelnek, de anyanyelvükön kívül más

nyelvet nem értenek, jelenleg az ellenzéki irányú Pest Budinszki Vedomosti, a Szlovenszke Novini s más efféle tót lapok olvasására szorúlnak"^{78/}.

E nem kívánt helyzetet kiküszöbölendő Nyitra megye főispánja és a belügyminisztérium egyaránt sürgette egy, a Krajánhoz hasonló lap kiadását^{79/}. A trencsényi főispán pedig, aki szóvátette, hogy az "ellenséges irányú lapok miatt a vidéki népközt a rossz szellem mindinkább terjed"^{80/}, megoldásként a Koruna című, "jó irányú tót lap" támogatását kérte a belügyminisztertől.

A kormánypárti szlovák lap alapításának gondolatát az 1869-es választások után maguk a győztes deákpárti képviselők is felkarolták. "Elérkezettnek gondoljuk az időt - irták a miniszterelnökhöz adressált emlékiratukban - melyben egy jobboldali politikai tót lapot kell megindítani, mely hazánknak és pártunknak érdekeit bárholnan intézett megtámadások ellen védelmezni és ez irányban nem annyira a felsőbb értelmiségre, mely ugyanis magyar és német lapokat olvas, mint a középrétegre, és a népre hatni hivatva volna"^{81/}. Erre a célra alkalmasabb lapot pedig keresve sem lehet találni, mint a Korunát, dr. Riedl Szenté egyetemi tanár szerkesztésében. A képviselők szerint a Koruna mellett nem csupán az szólt, hogy szerkesztője hivatalos állása és tekintélye eleve megnyugtató, de az is, hogy a "nevezett lap már a kezdeményezés akadályain és nehézségein szerencsésen keresztülvén ... még az ellentáborban is elismerést vívott ki magának"^{82/}.

A felvidéki képviselők mindezt elégségesnek tartották ahhoz, hogy a Korunát hivatalos pártközlönyül ismerjék el, ellenőrzésére felügyelő bizottságot válasszanak megük közül, ígéretet tegyenek a kaució előteremtésére, a postadíj megelőlegezésére és

biztosítsák a szerkesztőt anyagi támogatásukról is.

A belügyminiszter a "több tótajku választó kerület országgyűlési képviselőjének" emlékiratát akceptálva nemes gesztussal a szükségesnek ítélt "2000 forintnyi segélyhez...1200 forinttal hozzájárulni" hajlandónak mutatkozott. A segélyösszeghez hiányzó 800 forintot később a miniszterelnök magára vállalta, s egyben felszólította kollegáját a belügyi tárca élén, hogy az óvadék és a bélyegmentesség kérdését vesse fel a "miniszteri tanácsban"^{83/}.

Ezt követően a minisztertanács 1869. évi július 15-i ülésén úgy határozott, hogy "Riedl Szende, az általa megindított lap után mentesül a biztosítékkötelezettség alól, azt a pénzügyminiszter fogja elrendezni"^{84/}.

A kaució kötelezettség átvállalása egyébként az 1869. esztendőktől szinte a legtipikusabb támogatási formává lépett elő^{85/}. Ám nem állitható, hogy a pénzügyminiszter fenntartás nélküli helyeslésével találkozott volna ez a gyakorlat. A fenntartások legeklatánsabban a Vlastinec és Pravdorecnik című lapok biztosítéletételénél bukkantak elő.

E két lap ügyében, mint előtte számos alkalommal, most is a belügyminiszter kereste meg a pénzügyminisztert, kérve a biztosíték fedezetének előteremtését. Az 1869. július 15-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvéből azonban kitűnt, hogy a "pénzügyér" nem sietett a kérést teljesíteni, s az egész ügyet döntésre a kormány elé vitte. A pénzügyi tárca az "ilyes biztosítékok letételénél abban látta a nehézséget, hogy azok, kiknek nevére a kormány által lapbiztosítékul letett államkötvények ideiglenesen átengedtetnek, nem mindig megbízható egyének, s már megtörtént, hogy ilyen biztosítékok magán adósságok czimén a bíróság által lefoglaltattak"^{86/}.

A miniszter nyíltan kimondta, hogy a jövőben csak akkor fog ilyen ügyekben intézkedni, ha a kérelmező miniszterek jótnak a lapért. A kormány egésze láthatóan egyetértett a miniszter álláspontjával, s ez alkalommal a belügyi tárca vezetője vállalta a szavatosságot.

4. A protekcionista politika mérlege, eredményei és hiányosságai

A hatvanas évek végefelé egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a kormánypárti lapok anyagi segítségnek pénzügyi fedezete körül nem volt minden rendben. S itt most nemcsak az egyes ujságok helyett lefizetendő kaució pénzügyi elszámolása miatt támadt nézeteltérésekre s aggályokra gondolunk, hanem magára az ilyen célra rendelt alap kis volumenére.

A segílyt kérő lapok elutasítását többek között pénzügyi nehézségek magyarázták. Ezeket az anyagi gondokat jól dokumentálja a veszprémi főispán egy kormánypárti lap ingyenes megküldése iránti kérelmének fogadtatása^{87/}. E felterjesztésében báró Fiáth kérte a belügyminisztert egy kormánypárti magyar nyelvű lap száz példányának rendszeres megküldésére "ellensúlyozásul azon számtalan ponyvairódalom példányainak, melyek ... a megyében is a nép kezén forognak"^{88/}.

A belügyminiszter ezuttal is a miniszterelnökséghez tette át a főispán kérését, melynek pártolását most sem mulasztotta el, különösen azért nem, mert információi szerint "a dunántúli kerület némely vidékeinek lakossága, jelesen a veszprémiek, a szélső igazságokra, kivált az utóbbi időben igen is hajlandónak mutatkoz-

tak, s ennél fogva ott higgadt irányu néplapok terjesztése okvetlen kívánatosnak tünik fel"^{89/}.

A belügyminiszter ajánló sorai nem találtak megértésre a kormány elnökségén. De nem az ügy iránti közöny, hanem az anyagi eszközök hiánya iratta Berczik Árpáddal azt az előadói javaslatot, melyet a miniszterelnök ugyan nem volt hajlandó aláírni, s így konkrét hatása nem lehetett, de tartalma plasztikusan tárja fel azokat a nehézségeket, melyekkel a sajtóosztály nap nap után szembe találta magát. A sajtóosztály referense a belügyminiszterhez intézendő választervezetében nyíltan kimondta, hogy "az e célra alkalmas Hirmondó minden egyes példánya évenkénti három forintba kerül, s a rendelkezésemre álló pénzalap felettébb igénybe van véve"^{90/}, s így szükségesnek tartotta annak tisztázását, hogy vajon a megyei "Deák-kör" nem volna-e hajlandó ennek az anyagi tehernek legalább a felét magára vállalni.

De a kiadmány-tervezetet egy tollvonással ad acta-ra helyezték, mondván, hogy "a miniszterelnök ur ó nagysága eziránt jelenleg határozni nem kíván"^{91/}. Így nem derülhetett ki, hogy a megyei kormánypártiak hajlandóak lettek volna-e a szóban forgó anyagi áldozatra.

A veszprémiek elutasítása azonban nem volt ebben a periódusban egyedülálló eset. Ugyanez a sors várt gr. Török Napóleon Ung megyei főispán kérelmére, aki az általa protezsált ujság számára hatvannyolc decemberében

nem csupán a következő év első negyedének anyagi támogatását szándékozta kézhez venni, hanem figyelemmel a "közelgő képviselőválasztásokra" s arra, hogy az Ung című lap "elterjedése fölötté kívánatos", további pótszegély kiutalását kérte.

A lap szerkesztője a kilátásba helyezett pótszegély ellenében hajlandónak mutatkozott arra, hogy ujságát a megye magyar községeknek, néptanítóinak, sőt a "szomszéd Zemplén és Bereg megyékben fennálló casino egyletek, kávéházak s más nyilvános helyeknek is díj nélkül" megküldje, s egyszersmind oly levelezőkről és munkatársokról is gondoskodott, akiknek közreműködése a kormánypárt érdekét a szomszéd megyében is diadalra juttatni segílik^{92/}.

Ám a főispán terjedelmes és megalapozott indoklása kevés volt a kért összeg elnyerésére. A miniszterelnökség a rendes negyedévi segély kiutalása mellett közölte, hogy a "rendkívüli segélyezés iránti kívánságot a rendelkezésre álló pénzalap hiányában" nem teljesíthetik^{93/}.

Az erdélyi szászok kormányhü lapja sem részesülhetett az anyagi segélyezés kedvezményében. Pedig Wenckheim mindent elkövetett a támogatás megadása érdekében.

A belügyminiszter más 1868-ban is számtalan alkalommal próbálta meggyőzni a miniszterelnököt, "mennyi-

re kívánatos volna a Siebenbürger Blätter című lapnak a kormány részéről való megnyerése", s e cél megvalósulása érdekében egyik levelében hozzátette: "hogya ezen a Szászföldön megjelenő lapok között egyetlen oly lap, mely a kormány elvei és érdekeivel egyező irányban szerkesztetik, kellő támogatás hiányában megszűnik, a többi lapok a Szászföldön egészen zavartalanul, minden ellensúlyozás nélkül fogják az általuk képviselt ószász eszméket terjeszthetni"^{94/}, Wenckheim 1869-ben sem szűnt meg a szász lap érdekében tevékenykedni, s nem kevesebb, mint három sürgető átírat is fennmaradt az utókorra, melyekből nemcsak az derül ki, hogy a kívánt támogatás mértéke az átlagosnál jóval magasabb lett volna, évi 3-4000 forint, hanem az is, hogy a belügyi tárca első embere a politikai szempontok mellett a kért összegkiutalását biztosítandó, államrendőri érdekekre is hivatkozott^{95/}.

A miniszterelnökség azonban bizonytalansággal a pénzügyi fedezet hiánya miatt nem sietett intézkedni, ezt bizonyítja a belügyminiszter márciusban kelt levele^{96/}, mely még mindig a kormánypárti szász lap szószólójaként érvelt a miniszterelnökségi sajtóosztálynál.

Sőt az erdélyi királyi biztostól közvetlenül a miniszterelnökhöz megküldött ismételt kérvény^{97/} arról árulkodott, hogy a kívánt összeg nemhogy 1869-ben, de

a következő években sem érkezett le.

A hivatalos sajtópolitika céljaira rendelt anyagi bázis szűkös volta a tömegtájékoztatásban kétségkívül a kormány és pártja korlátozott szerepére utalt. Ez a tény egyben azt is jelentette, hogy a deákpárt a politika iránt fogékony rétegek manipulálásában távolról sem foglalt el monopolhelyzetet.

Míndez azonban nemcsak a sajtóosztály rendelkezésére bocsátott szerényebb finansiális fedezettel magyarázható. A sajtótámogatás elvi és gyakorlati kérdéseinek tisztázatlansága, az e téren jelentkező bürokratikus ügyintézés párosulva a tehetetlen^{98/}, vagy az ellenzéki helyi adminisztratív apparátus magatartásával azt eredményezte, hogy a kiegyezés kormánya alig-alig tudta ellensúlyozni a szélsőbal, a balközép és a nemzetiségek központi és helyi orgánumainak tömegbefolyását.

L á b j e g y z e t

- 1/ Magyar Ujság 109.sz. VIII.11. 1867. I.évf.
- 2/ OL.K.26.ME. Thull Lipót kérelme a miniszterelnökhöz
1867. VI. 21-én.
- 3/ Az azonban bizonyos, hogy a Kraján szerkesztője min-
dent elkövetett a szükséges "kormánysegedelem" meg-
szerzése érdekében, s a miniszterelnökségi levéltár
anyaga arról tanuskodik, hogy szinte bombázta kérelmei-
vel a különböző szintű állami szerveket.

1867. április 17-én a belügyminiszternél jelent-
kezik, s kérelmében, "mellyel lapja fõntartásának ér-
dekében a ministerelnök ur 0 excellenciájához benyuj-
tott alázatos folyamodványa alapján, annak leendõ el-
intézéséig valamely segélyezési részletért esedez".

/OL.K.26.ME.ir. Thull Lipót kérelme br. Wenckheim
Béla belügyi miniszterhez. 20.old./

Pár hét multán, június 17-én már a fõpolgármes-
ter apparátusa találkozhatott a szorgos kérvényező pe-
titumával. Igaz, ezuttal nem kezdeményezõként lépett
fel a kormány szlovák szócsõvének atyja, hanem mint
kérvényébõl kiderült, a fõpolgármesteri hivatal elõ-
zetesen utasította a törvényes biztosíték letételére.
Thull Lipót azonban úgy vélte, hogy miután a lapot 0
eleve kormánytámogatással /még az elõzõ kormány támo-
gatásával/ hozta létre, így legalábbis haladékot kért

a fizetés teljesítésére, másrészt pedig a minisztériumban történő kihallgatását szorgalmazta. /OL.K.26 ME.ir. Thull Lipót kérelme hr. Wenckheim Béla belügyi miniszterhez. 21.old./

A következő kérvény, ismét a belügyminisztériumhoz érkezett. lényegében megismételve a korábbi segélykérelem főbb pontjait.

Julius 6-án a belügy egyik, a címzésből meg nem állapítható vezetőjéhez íródott sorok keserűséggel állpitják meg: "lépéseim eredménytelensége azt a gondolatot akarja kelteni bennem, hogy a magaskormány vállalatomnak talán nem oly fontosságot hajlandó tulajdonítani, mint aminőt én helyezek benne ... mindamelllett úgy vagyok meggyőződve - folytatta Thull -, hogy a magas kormányférfiak át vannak hatva a felvidéki positio megvédésnek roppant nagy fontosságától a házára nézve, s ezért kételkedni sem akarok, hogy lapontól, mely éppen ezen a téren, s eddig talán nem eredménytelenül működik" e segélyt megvonják.

4/ OL.K.26.ME. 1684/1867.

5/ u.o.

6/ u.o. A szerkesztő e tevékenységéért egyébként nem kívánt egyebet - július 5-i és szeptember 22-i kérvénye is ezt tartalmazta - mint a kaució elengedését, a bélyeg és postadij megtérítését, s azt, hogy a me-

gyei főispánok 2000 pld. eladását a községekben megszervezzék.

- 7/ MT.JKV. OL.K.27. 1867. június 18. 33/MT.sz.
- 8/ Dezsényi Béla - Nemes György: A magyar sajtó 250 éve. Művelt Nép Könyvkiadó, 1954. I.K. 165.old.
- 9/ A pénzügyminisztérium 1867. nyarán az Esti Lap "szerkesztőjének kilencezer forintot utalt ki, emellett a miniszterelnökség a fenti lappal megkötött szerződés értelmében külön is díjazandó cikkekért jelentős összeget térített meg, s utalt át. /OL.K.26.ME.ir. 1214/1868.
- 10/ OL.K.26. ME.ir. IX. 1609. 1661/1867. R.BM.sz. 1867. VII.8.
- 11/ A belügyminiszter alig hat nap múltán újabb sürgető átiratot irt alá, s tette ezt Jeszenszkynek már említett második kérvénye megtámasztása céljából, aláhuzva, hogy a maga részéről "óhajtandónak találnám, ha ezen folyóirat akadálytalan megjelenése lehetővé tethetné". /OL.K.26. 2111/1867. BM.R.
- 12/ OL.K.26. ME.ir. IX. 1609.
- 13/ OL.K.26. ME.ir. 1889. R.sz./1867.BM. Szlávy átirata a miniszterelnökhöz, keletl1867.VII.18.
- 14/ u.a.
- 15/ u.a. Ami a gyanusítást illetve, úgy hisszük, hogy az attól való félelem kissé megkésett. Csernátony ugyanis "A Hon" július 5-i számában költői kérdésként tette

fel: "Hát még azután is lesz subventionált lap és szerkesztőség Magyarországon?" A középbal lapja nyil-
tan arról cikkezett, hogy "a közönségnek tudomása van
újra induló protekcionista politikáról. Követelték,
hogy a kormány hagyjon fel azzal, vagy "a hírek hiva-
talanosan meghadottassanak".

V.ö.: "A Hon" V.évf. 1867. 152.sz. július 5.

16/ u.o.

17/ OL.K.26.ME. 1867. 1364. 46/MT.sz.

18/ u.o.

19/ OL.K.26.ME. 1867. 1661, 1682, 2111 sz. alatt ikt.

BM iratok

20/ OL.K.26. 1867. 14.36.38. IX. 1609. ME.ir.

21/ OL.K.26. 1867. 14.36.38. IX. 1609. ME.ir. Buda, 1867.
sept. 6-án Gelich osztálytanácsos

22/ Ezek között említjük Trencsén megye főispánjának a
belügyminisztériumhoz küldött felterjesztését, amely-
ben tolmácsolta megyéjének azt a kérését, hogy enge-
délyezzék a "hivatalos rendeletek, körözüvények és hir-
detéseknek a Kraján nevű jó szellemű tót lapba felvé-
telét".

A kérelmet magyarázva a főispán kifejtette, hogy
e "tisztán tót ajku megyében legfeljebb a nagyobb mező-
városokban értik és tarthatják a hivatalos lapot" a
fenti "magyar érületű tót lap olvasó köre a hivatalos

rovat által nagyon szaporodnék, és lassanként az ellenkező irányu, de elterjedett Pest-Budinski Vedomos-ti cz. tót lapot kiszorítaná". /OL.K.26.ME.ir. 1867. Trencsén megye főispánja 187/1867. aug. 8./

E hatósági kérvények közül utalunk még a fiumei városi hatóság feliratára, melyben a Fiumáner Zeitung c. lap segélyezése érdekében emeltek szót, s kérték a belügyminiszter anyagi támogatását. A kérelem a fenti lapról szólva megállapította, hogy "az csak október hó végéig fog ... megjelenni". A városi vezetés, s a polgármester véleménye szerint tehát a helyzet alkalmat ad a lap megszerzésére, amely nem lenne haszontalan legalábbis a "legközelebbi magyar országgyűlés, a zágrábi tartományi gyűlés tartamára". E cél elérése érdekében javasolta a kérvény a lap részére havi 500 forintnyi segélyösszeg folyósítását. /OL.K.26.ME. 1867-1364. 11-16.old. szept. 29/1867.

- 23/ Pölöskei Ferenc: Az 1868-as alföldi paraszttömegmozgalom. Századok, 90.évf. 1956. 4-6.sz. 631. és köv. oldalak.
- 24/ OL.K.148.BM.eln. 1867.IV.B. 3747.eln.sz. VIII.2. /Ez a keltezés nyilvánvalóan téves./
- 25/ u.o.
- 26/ u.o.
- 27/ OL.K.26.ME.ir. 1521/VIII. 4106/el.n.sz./1867.szept.22.
- 28/ OL.K.26.ME.ir. - mindez kiderül a 283/68.sz. Ung me-

gyei felterjesztésből, melyben újabb 600 forintot kérnek január-junius között, illetve a 4950/67.BM.sz. eln.-ből l.K.26. 2213/VIII.1521.

29/ Erre válaszolva Lónyay pénzügyminiszter közölte: "készséggel megteszem a szükséges intézkedést avégett, hogy Jeszenszky László, a Priatel Ludu című tót lap szerkesztője helyett a törvénytábla biztosíték valamely a kormány rendelkezésére álló pénzalap államkötvény készletéből a letéti bizonyítványnak az országos főpénztár által leendő megőrzése mellett állittassék ki." /OL.K.26.ME./1867. 3714/sz.PB 1867.okt.9.

30/ OL.K.27. MT.JKV. 1867. okt. 7.

31/ OL.K.27. MT.JKV. 1867. okt. 18.

32/ OL.K.148. BM.eln. 1867.IV.B. Bp. Wenckheim leirata a törvényhatóságoknak, 1867. okt. 28.

33/ u.o. 1-2.old.

34/ u.o. 2.old.

35/ u.o. 2.old.

36/ u.o. 3.old.

37/ u.o. 3.old.

38/ OL.K.148. BM.eln. 1868.IV.B. Andrassy kézjével kelt 1868. V. 5-én.

39/ u.o.

40/ OL.K.148.BM.eln. 1868.IV.B. 1094/1868. Wenckheim levele Andrassyhoz.

- 41/ Magyar Ujság I.évf. 1867.XII.13. 212.sz. 911.old.
- 42/ OL.K.26.ME. 1869. Veszprém megye főispánjának levele
1869. V. 5.
- 43/ OL.K.148. BM.eln. 1868.IV.B. 202/ME.sz. 1868.II.12.
- 44/ u.o.
- 45/ u.o.
- 46/ 202/ME. 2.old.
- 47/ OL.K.148. 1868.IV.B. BM.eln. 297.sz./1868.II.23.
- 48/ u.o. 397.sz./1868. 31.old.
- 49/ u.o. 517.sz./1868.
- 50/ u.o. 490.sz./1868.
- 51/ OL.K.148. 1868.IV.B. BM.eln. 548/1868. 1.old.
- 52/ u.o. 2.old.
- 53/ u.o. 27/408.eln. Somogy megye főisp.
- 54/ OL.K.148. 1868.IV.B. 677/1868. 1.old.
- 55/ u.o. 2.old.
- 56/ OL.K.26.ME.ir. 1868. Kivonatol masolatal a marosvá-
sárhelyi főkirálybiró f.évi mártius 15-én E.27/1868.R.
sz. alatt az erdélyi kir. biztoshoz intézett fölter-
jesztésének.
- 57/ u.o.
- 58/ u.o.
- 59/ OL.K.26.ME.ir. Az erdélyi kir. biztos f.évi mártius
17-én 242.sz. alatt a BM-hez intézett jelentése ki-
vonatal.

- 60/ OL.K.148. 1868.IV.B.eln. 2561/68. 1868.VI.10.
- 61/ OL.K.148.
- 62/ A pontosság kedvéért megemlítjük, hogy a miniszterelnök sajtóosztálya 1868. dec. 6-án ígéretet tett 21/s.o. sz. alatt 1000 forintnyi "előleges költség fedezetre, s a postai bélyegköltségének fedezetére. /Ez az irat elveszett, így csupán a 278/KB. 1869. alatti kir. biztosí levélből lehet erre következtetni./
- 63/ OL.K.148. 1868.IV.B. BM.eln. Az erdélyi királyi biztos levele Wenckheimhez. 1868. XII. 7.
- 64/ OL.K.148. 1868.IV.B. A belügyminiszter átirata a miniszterelnökhöz 2.old. 1868. XII. 19.
- 65/ OL.K.26.ME. 138/69.BM.eln.
- 66/ OL.K.26.ME. 195/I.a./69-278.sz.KB.
- 67/ K.26.OL.ME. 159/1870, 1694/1870. Mikó Mihály főkirálybíró elismervényei az átvett összegekről.
- 68/ OL.K.26.ME. 1367/69.eln.sz.KB. ill. 2064/el.n.sz. KB. 1870.
- 69/ OL.K.148.BM.eln. 1867.IV.B. 664/ME. A miniszterelnök levele a belügyminiszterhez, Buda, 1868. évi május hó 25-én. A Hirmondó ingyen példányai az alábbi megyékbe jutottak el: Árva, Bács, Baranya, Bereg, Békés, Bihar, Borsod, Csanád, Csongrád, Fehér, Gömör, Győr, Heves, Hont, Jász, Kővárvidék, Kraszna, Pest, Pozsony,

Sáros, Somogy, Sopron, Szabolcs-Szatmár, Szolnok, Tolna, Torna, Torontál, Temes, Turócz, Nyitra, Ung, Ugocsa, Vas, Veszprém, Zala, Zemplén, Zólyom és Esztergom városa. Erdélyben pedig Doboka, Hunyad, Kolozs. Küküllő és Udvarhelyszék kapott a lapból.

A Kraján ingyen példányai Bács, Esztergom, Gömör, Hont, Nyitra, Pozsony, Sáros, Szepes, Torontál, Turócz, Trencsén és Zólyom megyékben járnak.

A Concordia-t ingyen küldték meg Bihar, Csánád, Kővárvidék, Krassó, Kraszna, Szatmár, Torontál, Temes, Alsófehér, Doboka, Hunyad, Kolozs, Küküllő, Torda, Belsőszolnok megyébe és Marosszék, Fogarasvidék, és Naszódi kerületekbe.

70/ OL.K.148.BM.eln. 1868.XIV.B. 1281/1868. 2.old. VI.6.

Belügyminisztériumi leirat, annak ügyében, hogy "a miniszterelnök ur a kormány által a megyékben küldött lapok által előidézett hatásról kívánja magát értesíteni."

71/ OL.K.148.BM.eln. 1868/XIV.B. 1471/1868. A BM átirata a ME-hez.

72/ Sajnálatos, hogy magukat a megyei jelentéseket a miniszterelnökségi levéltárból az idők során kiselejtezték.

73/ OL.K.26. 1869-613. Bp. 1869. ápr. 28-án Wenckheim.

74/ u.o.

75/ u.o.

- 76/ OL.K.26.ME. 2978/1870. 17/12./70. 2100/70.KB.eln.
Egyébként az általános gyakorlatnak megfelelően a belügyminiszter a hozzá megküldött kérelmet támogatólag terjesztette tovább a miniszterelnökséghez. Lásd: OL.K.26. 2038. X.870. 2978/BM.
- 77/ u.o.
- 78/ OL.K.26.ME. 1869. 120.1.b. 325/BM.eln.
- 79/ u.o. 172.I.b. 389/sz.eln.BM 1869.évi febr. 4.
- 80/ u.o. 770.sz. eln.BM. márczius 7-én 1869.
- 81/ OL.K.26.ME.ir. Emlékirat egy jobboldali tót hetilap ügyében.
- 82/ u.o.
- 83/ OL.K.148. 1869.IV.B. 1703/1869. BM.sz. levél az ME-hez. 1869. V. 16.
- 84/ OL.K.27.MT.JKV. 45/MT.sz. az 1869.évi jul. 15. MT. ülés jvk-ja
- 85/ A Somogy című lap fokozottabb támogatásának igénye 1869. tavaszára olyannyira megérett, hogy a miniszterelnökségi sajtóvezénylet a pénzügyminiszterhez írott utasításában nyíltan leszögezte, hogy a deák-párti hetilap támogatása a megyében rendszeresen folytatott izgatásokkal szemben annyira indokolt lett, hogy szükséges a lap helyett a kaució letételéről gondoskodni, melyre a tárca vezetőjét a miniszterelnökség fel is szőlította. OL.K.26.ME. 284.1.3./1869.

- 86/ OL.K.27.MT.JKV. 1869. július 15-i ülés jkv-je.
- 87/ OL.K.26.ME. 1869. Veszprém m. főispánjának levele
1869. V. 5.
- 88/ u.o.
- 89/ OL.K.26.ME. 1869. 1659/BM.eln. Budán, 1869.V.12.
- 90/ OL.K.26.ME. 1865. 31/12. 1869.
- 91/ 7/16. 1870.
- 92/ OL.K.26.ME. 1600/1868. II. 393.
- 93/ u.o.
- 94/ OL.K.26.ME. 691.I.a. 99. 1688/el.n.sz. BM
- 95/ u.o. 171/1868. 469/1868. eln.sz.
- 96/ u.o. 1123/1869. eln.sz.
- 97/ u.o. 1870. 386/KB.
- 98/ A kormány kezdeti protekcionista politikájának gyakorlati megvalósulásában kétféle realizálási mód figyelhető meg. Az esetek jelentős részében az adott évre megállapított segélyösszeget automatikusan folyósították a lapok szerkesztői számára, míg másoknál évnegyedenként kérvényezni kellett a segélyt. S a kérvényezők között nem ritkán tekintélyes közjogi stallumot betöltőkre is találhatunk, akik rendszeresen megkeresték a kormányt a segély kiutalása érdekében. /OL.K.26.ME.ir. 408.ME. 31.III.869. Kandó kiadm. mellett 869-ben II. negyedévre 300 Ft gr. Török Napóleon főispánnak az Ung c. lap segélyeként./

A kiegyezés után bebizonyosodott, hogy a feudális megye s annak vezetése e területen is alkalmatlan a kormány intencióinak, utasításainak gyors és hathatós végrehajtására.

Ezt a tételt igazolja a zempléni főispán és a belügyminiszter többszöri levélváltása, illetve ez utóbbi többszöri intése, melyre a főispán különösen azzal szolgált rá, hogy a Hirmondó c. lap hatásának kitudakolását többször is elmulasztotta teljesíteni.

A miniszteri utasításra két hónappal később született válaszban a főispán közölte, hogy vidéki utjai során ugyan tudakozódott a lap iránt, ám annak "cziméről és lételéről sem volt tudomás". "A befolyásosabb és értelmesebb egyénei a megyének fürdőkhöz időznek, hogy tehát biztos tudomásom legyen, szükséges volt megtudnom, mily községbe jár az említett lap". Az e célra igénybevett szolgabírói kar lassúsága folytán a lap hatásáról semmi érdemlegeset nem tudott jelenteni a megyei főnök, ám indignálódva hozzátette: "méltóságodnak meggyőződve lenni méltóztatásuk azzal, hogy ha lett és lehetett volna ez ügyben valamit jelentenem, nem vártam volna be az 1801.sz. alatti III. megintést". /OL.K.26.ME.ir. 1436.sz./eln. Zemplén m. főispánjától 7.8.68./

Summary

The essay analyses the success and everyday practice of the liberty of press after the Austrian and Hungarian Compromise of 1867 nevertheless summing up the earlier bearings of the development of press freedom. In the course of it the essay refers to the fact that in Hungary the /Hungarian/ followers of the Jacobin movement were the first to proclaim the necessity of political liberties around the end of the 18th century. Moreover from 1825 the sophisticated members of the nobility criticizing the distortions of censorship increasingly demanded more freedom to the press. As a result of the Hungarian War of Independence of 1848 the Parliament passed a bill of the free press annulling the censorship in advance, declared that anyone can freely publish and diffuse ideas through the medium of the press.

After suppressing the war of independence, during the time of neoabsolutism - in the so called Bach-period - the Hungarian law was replaced by the forced Austrian law or its frequently changing press orders.

The 1848 press law was put into practice again only after the Compromise. In the first chapter of the essay we can follow the creation of the ministerial orders aiming the enactment of the bill of the free press and their main provisions. It is stated that the restricted

limits of the press freedom of 1848, though these regulations - acknowledging civil rights - give more possibilities for democratic powers and the organisations of people than any other political system of Eastern Europe.

No doubt the press law and the press jury orders of the government basically were means for securing the bourgeois press freedom even if they provided possibilities occasionally for the executive power to act firmly. But the essay refers to the fact that in the majority of cases the government could not enforce the law although the judges, police power and other means of the press liberty were employed. In the first decade after the Compromise the Cabinet could not attain hegemony concerning the press affairs. Not only the organs of law enforcement, first of all the jury working independently or giving little possibilities for influencing, created difficulties for the government, but also the problem of the ill-considered legislation of press laws hempered the situation. The author gives a detailed account of the motives, effects and shortcomings of the legal measures diming the ordering of press conditions. They give an explanation to the fact how hardly limited liberated press caused inconvenience for the "governing" bodies. The Cabinet meeting held on 1868.2.23 stated: "the backwardness of our laws resulted in the abnormal condition of our press". So it was

necessary for the government to ponder over the reform of the press law and besides the remedy of shortcomings the restriction of the press freedom secured by legislation - to a narrower and better controllable field. But the bill relating to the restriction of press freedom didn't reach parliamentary level.

The author follows with paying attention to favouritism in the press policy of the government. This policy aimed to go to war against such group that in demanded their organ greater or complete independence to the country and in addition to it, insure the stability of the political climate of opinion by the means of the recurrent press.

The leaders of the new state apparatus were urged by the growing agitation against the Compromise to invest in significant amount of money.

It was the press department of the Prime Minister's office that played a leading part in the elaboration of the policy to support the press of the government party. The department wanted to do a lot in particular on behalf of the national minority papers, that are for the Compromise, by means of financial support and by growing their circulation. According to the head of the department these measures were necessary taken because the majority of foreign language home papers were definitely oppositionist moreover explicitly hostile to Hungary, and it was most likely that these papers were aided and moreover by the same foreign

resources.

Noumerous measures were taken by the governing bodies to compensate not only the national minority papers but also the papers straightly following the Kossuth-line and its sympathizers.

So the leaders of the local administration were asked by the Secretary of State for Home Affairs to boost the circulation of the government papers and canvass for more subscribers. Although the number of subscribers for the Deák-papers increased, but even the leader of the home department stated that the results attained were not enough to compensate the agitation of the opposite press organs. Aiming to confirm the official press the country papers of the Deák-party were aided either and it was the political papers. The role of the government and its party in mass-communication was based on the limited financial fund for aiding the official press policy. By no means had the Deák-party a monopoly of manipulation the stratas interested in politics.

But not only the insufficient funds are responsible for all these. Moreover the unclearness of press aiding in practice as well as conceptually . the bureaucracy of administration accompanied by the incompetent and sometimes ^{attitude} opposite of the local administrative apparatus resulted in the failure of the government in compensating the mass influence disseminated by the organs of the extreme left,

the left centre as well as the central and local organs of the national minority groups.

On the basis of the archives available the author of the essay concludes that in Hungary - due to the social conditions as an objective and to the liberalism as a subjective factor - from the compromise of 1867 until 1880 the liberty of press, certainly with its bourgeois character, was an existing and operating political right.

In the last two decades of the century however the political rights started to decline slowly, so did the liberty of press. This tendency can be shown easily by the increasing number of libel cases and in the undisguised aiding of the papers of the government party.

Zusammenfassung

Die Studie analysiert die Geltendmachung und die tägliche Praxis der Pressefreiheit nach dem österreichisch-ungarischen Ausgleich von 1867. Es wird aber ein Überblick auch über die früheren Bezüge der Entwicklung der Pressefreiheit gegeben. Es wird dabei darauf hingewiesen, dass die Notwendigkeit dieses politischen Freiheitsrechtes in Ungarn zuerst von den ungarischen Anhängern der Jakobinerbewegung gegen Ende des 18. Jahrhunderts verkündet wurde. Die liberale nationale Opposition kritisierte scharf die Übergriffe der Zensur und forderte von 1825. an in immer schärferem Tone eine freiere Bewegung für die Presse. Auf Einfluss der bürgerlichen Revolution von 1848. verabschiedete das Parlament ein Gesetz über die Pressefreiheit, worin die Vorzensur abgeschafft und deklariert wurde, dass "jeder seine Gedanken durch die Presse frei publizieren und frei verbreiten darf".

Nach Niederwerfung der Unabhängigkeitskämpfes, zur Zeit des Neoabsolutismus, wurde das ungarische Gesetz in der Bach-Ära durch das oktroyierte österreichische Recht und die häufig sich ändernden Presseverordnungen abgelöst.

Eine neuerliche Anwendung des Pressegesetzes von 1848. erfolgte erst nach dem Ausgleich. Kapitel I der Studie verfolgt das Entstehen der zum Inkrafttreten des Gesetzes dienenden ministeriellen Verordnungen und analy-

siert deren wichtigste Bestimmungen. Es wird festgestellt, dass diese Rechtsnormen, wenn sie auch die Grenzen der Geltung der Pressefreiheit etwas enger gezogen haben, als im Jahre 1848., durch die Anerkennung dieses bürgerlichen Freiheitsrechtes einen weiteren Raum der Organisation der demokratischen Kräfte und der Arbeiterbewegung gesichert haben, als die politischen Systeme anderer osteuropäischen Staaten. Das Pressegesetz und die Verordnungen der Regierung über das Schwurgerichtsverfahren in Presseangelegenheiten konnten im Grunde genommen Mittel der Sicherung der bürgerlichen Pressefreiheit sein, auch dann, wenn sie zeitweise und fallweise eine Gelegenheit für die Exekutivgewalt boten, härter aufzutreten. Es wird aber darauf hingewiesen, dass die Regierung in einer grossen Zahl der Fälle nicht einmal durch Anwendung der gerichtlichen, polizeilichen und anderen Mittel der Pressepolitik ihren Willen zur Geltung bringen konnte. Im ersten Jahrzehnt nach dem Ausgleich konnte die Regierung in den Presseverhältnissen ihre Hegemonie nicht durchsetzen. Die Schwierigkeiten wurden für die Regierung nicht nur durch die selbständige oder kaum beeinflussbare Tätigkeit der Rechtsanwendungsorgane, vor allem der Schwurgerichte, verursacht. Auch die nicht entsprechend überdachte presserechtliche Gesetzgebung trug zu den Sorgen bei. Der Verfasser analysiert eingehend die Motive, die Wirkung und die Mängel der Rechtsnormen, die zur Regelung der Presseverhältnisse

entstanden sind. Diese geben eine Erklärung auch dafür, dass die kaum beschränkten Möglichkeiten der freigewordenen Presse binnen einem Jahr soviel unangenehme Stunden den regierenden Personen verursachen konnten. Der Ministerrat stellte an seiner Sitzung vom 23. Februar 1868, einstimmig fest: auf dem Gebiet der Presseverhältnisse ist die Lage "infolge der Mängel unserer Gesetze als abnormal zu betrachten". Die Regierung dachte ernst an die Reform des Pressegesetzes und beabsichtigte neben der Beseitigung der Mängel auch die Pressefreiheit, die durch das Gesetz gesichert war, auf einen engeren und besser kontrollierbaren Raum zu beschränken.

Der Gesetzentwurf zur Einschränkung der Pressefreiheit gelangte aber nicht vor das Parlament. Das Fortbleiben einer allgemeinen Regelung der Presse auf Gesetzesebene zwang die Regierung, die Zügel auf dem Gebiete der Rechtsanwendung kürzer zu ziehen.

Der Verfasser widmet danach der protektionistischen Pressepolitik der Regierung seine Aufmerksamkeit, deren Hauptziel war, den Kampf mit den, den Ausgleich kritisierenden Zeitungen der Gruppen, die eine grössere oder volle Unabhängigkeit des Landes forderten, aufzunehmen und auch durch die periodische Presse die Stabilität der allgemeinen politischen Stimmung zu sichern.

Die Erstärkung der Agitation gegen den Ausgleich und die immer grössere Wirkung der Zeitungen der Opposition

zwangen die Leiter des neuen Staatsapparates, zur Beeinflussung der Presseverhältnisse auch bedeutende materielle Mittel aufzuwenden.

In der Ausarbeitung der Politik der Unterstützung der regierungsfreudlichen Presse spielte die Presseabteilung des Ministerpräsidiums die Hauptrolle. Die Abteilung wollte besonders viel im Interesse der Unterstützung und der Steigerung der Auflage der, den Ausgleich unterstützenden Nationalitätszeitungen tun. Das war nach Meinung des Abteilungsleiters deshalb notwendig, weil die überwiegende Mehrheit der in Ungarn erscheinenden nicht-ungarischen Zeitungen entschieden oppositionell, sogar "ausgesprochen ungarnefeindlich und feindlich eingestellt" war, und diese "von verschiedener Seite und möglicherweise noch aus einer gemeinsamen ausländischen Geldquelle" unterstützt wurden.

Neben den Nationalitätszeitungen wurden auch zum Ausschalten der, die Richtung Kossuth's vertretenden oder dazu nahestehenden Presse zahlreiche Regierungsmassnahmen getroffen.

So forderte der Innenminister die Leiter des örtlichen Verwaltungsapparates direkt zur Verbreitung der regierungsfreudlichen Blätter, zur Werbung von Abonnenten auf. Als Ergebnis erhöhte sich zwar die Zahl der Leser der Zeitungen der Deák-Partei, aber der Innenminister meinte selbst, dass das erzielte Ergebnis bei weitem nicht genügt, die durch die Presse der Opposition ausgeübten "Agitationen auszugleichen".

Zur Stärkung der regierungstreuen Presse diente die materielle Unterstützung der Blätter der Deák-Partei in der Provinz und die Übernahme der Zahlungspflicht der für sämtliche politische Blätter verpflichtenden Kautions seitens der Regierung. Die Geringfügigkeit der für die offizielle Pressepolitik zur Verfügung stehenden materiellen Basis schränkte aber die Rolle der Regierung und ihrer Partei in der Massenkommunikation ein. Die Deák-Partei nahm in der Manipulierung der gegen die Politik empfindlichen Schichten bei weitem keine Monopolstellung ein.

Das ist aber nicht nur mit der geringen finanziellen Deckung zu erklären. Die Ungeklärtheit der grundsätzlichen und praktischen Fragen der Presseunterstützung, die auf diesem Gebiete erscheinende bürokratische Verwaltung, gepaart mit dem unbeholfenen, oder gar oppositionellen Verhalten des örtlichen administrativen Apparats, hatte zur Folge, dass die Regierung des Ausgleichs kaum den Masseneinfluss der zentralen oder örtlichen Organe der extremen linken, der mittleren linken Opposition und der Nationalitäten ausgleichen konnte.

Der Verfasser der Studie stellt in Kenntnis der zur Verfügung stehenden Archiv- und Pressematerials fest, dass in den Jahren nach dem Ausgleich von 1867. die Pressefreiheit dank dem objektiven Einfluss der gesellschaftlichen Verhältnisse und dem subjektiven Einfluss der Idee des

Liberalismus in Ungarn - natürlich mit den bürgerlichen
Einschränkungen - ein existierendes und zur Geltung
kommendes Freiheitsrecht war, bis etwa zum Jahr 1880.
In den letzten zwei Jahrzehnten des Jahrhunderts begann
aber die allmähliche Verkümmern der politischen Frei-
heitsrechte, so auch der Pressefreiheit. Dieser Prozess
ist an den immer häufiger werdenden Presseprozessen und
an der Praxis der immer offeneren Unterstützung der regie-
rungsfreundlichen Blätter zu ersehen.

T a r t a l o m

I. Bevezetés	1. old.
II. Sajtószabadság és sajtópolitika	4. old.
1. A burzsoá sajtószabadság ideája és megvalósulása Magyarországon	6. old.
2. A sajtótörvény főbb rendelkezései	9. old.
III. A sajtószabadság a kiegyezést követő években	11. old.
1. A sajtóviszonyok jellemzői	13. old.
2. Sajtójogalkotás a sajtópolitika szolgálatában	20. old.
IV. A protekcionista sajtópolitika kezdetei a kiegyezés utáni Magyarországon	57. old.
1. "Az ajánlkozó szerkesztők"	59. old.
2. Az anyagi segélyezés első jelei	61. old.
3. A protekcionista politika elmélete és gyakorlata	65. old.
4. A protekcionista politika mérlege, eredményei és hiányosságai	91. old.
Lábjegyzet	96. old.
Summery	108. old
Zusammenfassung	113. old.

A. 30,-

